

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

Prediktori stavova hrvatskog stanovništva o socijalnoj državi

Studentica: Dora Levačić

Mentorica: Dr. sc. Petra Rodik

Zagreb, 12. svibnja 2017.

Sadržaj

1. Uvod (str. 4)
2. Ciljevi i svrha istraživanja (str. 5)
3. Teorijski koncept rada i hipoteze (str. 6)
 - 3.1. Istraživanja stavova o socijalnoj državi na makro-razini: teorija režima blagostanja (str. 6)
 - 3.2. Veza između teorije režima blagostanja i stavova o socijalnoj državi (str. 12)
 - 3.3. Veza režima blagostanja i stavova o socijalnoj državi u post-komunističkim državama (str. 13)
 - 3.4. Istraživanja stavova o socijalnoj državi na mikro-razini (str. 16)
 - 3.5. Istraživanja stavova o socijalnoj državi na mikro-razini u post-komunističkim zemljama i hipoteze (str. 18)
4. Metodologija istraživanja (str. 23)
5. Rezultati istraživanja (str. 27)
 - 5.1. Stav o socijalnoj državi (kompozitna kriterijska varijabla) (str. 27)
 - 5.2. Stav o smanjenju nejednakosti u prihodima (str. 31)
 - 5.3. Stav o životnom standardu nezaposlenih (str. 35)
 - 5.4. Stav o izdacima za siromašne (str. 38)
6. Rasprava (str. 42)
7. Zaključak (str. 50)
8. Literatura (str. 52)
9. Sažetak (str. 56)

1. Uvod

Tema rada su stavovi građana Hrvatske o socijalnoj državi. Stavovi o socijalnoj državi od kraja 1980-ih godina česti su predmet istraživanja u društvenim znanostima, a mogu se definirati kao normativne orijentacije prema redistribuciji društvenih resursa i javnim politikama usmjerenima na poboljšanje nepovoljnih životnih uvjeta određenih društvenih skupina (Svallfors, 2010).

Pored doprinosa temi stavova o socijalnoj državi dosad koja je vrlo slabo zastupljena u društvenim istraživanjima u Hrvatskoj, šira društvena relevantnost ove teme leži u vezi između stavova o socijalnoj državi i koncepata solidarnosti te legitimnosti društvenog poretka. Prema politologu Peteru A. Hallu, stavovi o socijalnoj državi izražavaju redistributivnu solidarnost, jednu od triju dimenzija društvene solidarnosti, pored građanske i političke (Hall, 2015). Prema vodećem stručnjaku u istraživanjima socijalne države Stefanu Svallforsu, stavovi o socijalnoj državi predstavljaju indikator legitimnosti sustava socijalne politike te bi trebali biti smatrani središnjim komponentama društvenog poretka i legitimnosti modernih društava. Prema Svallforsu, stavovi o socijalnoj državi predstavljaju jedan od najjasnijih indikatora normativne ne/utemeljenosti postojećih društvenih poredaka (Svallfors, 2010).

Ovaj će rad pokušati steći uvid u socio-demografske prediktore stavova o socijalnoj državi na uzorku građana Hrvatske. Iako će u fokusu ovog rada biti prediktori stavova o socijalnoj državi na mikro-razini (prediktori poput klasnog statusa, dobi i spola), u preglednom dijelu rada navest će se i rezultati istraživanja stavova o socijalnoj državi na makro-razini koji daju uvid u određene razlike u razini ukupne podrške socijalnoj državi na nacionalnoj i nadnacionalnoj razini. Iako prediktori na makro-razini neće biti dio empirijske analize u ovom radu, rezultati provedenih istraživanja na tu temu bit će uzeti u obzir pri interpretaciji podataka.

2. Ciljevi i svrha istraživanja

Cilj je rada steći uvid u stavove o socijalnoj državi na uzorku hrvatskih ispitanika odnosno ispitati razlike u stavovima o socijalnoj državi između pojedinih društvenih ili demografskih skupina u Hrvatskoj. Budući da je ova tema u dosadašnjim društvenim istraživanjima u Hrvatskoj vrlo slabo ili gotovo nikako zastupljena, osnovna je svrha rada ponuditi novi znanstveni doprinos u području ispitivanja političkih stavova u Hrvatskoj. Svrha rada pored znanstvene može imati i političku i širu društvenu dimenziju. Stavovi o socijalnoj državi usko su povezani s pitanjem legitimnosti i normativne utemeljenosti društvenog poretka. Drugim riječima, uvid u stavove o socijalnoj državi može dati odgovor na pitanje je li postojeći društveni poredak normativno utemeljen u preferencijama stanovništva ili je prihvaćen stoga što nije ponuđena politička alternativa (Svallfors, 2010). Osim što ukazuju na legitimnost postojećeg društvenog poretka, stavovi o socijalnoj državi upućuju i na potencijal za političke promjene. Svallfors (2010) navodi primjer procesa povlačenja socijalne države (eng. *welfare state retrenchment*) kao procesa koji je ograničen snažnim utjecajem preferencija stanovništva, odnosno stavovima o socijalnoj državi. Brooks i Manza (2011) u svojem istraživanju također potvrđuju važnost stavova o socijalnoj državi u objašnjenju recentnih obrazaca stabilnosti i promjene socijalnih država. Budući da se vrijednosti mijenjaju sporije od institucija, stavovi o socijalnoj državi povratno pružaju legitimnost institucionalnoj perzistenciji te mogu ometati daljnju institucionalnu promjenu (Brooks i Manza, 2011). Stoga bi jedna od svrha rada mogla biti i postavljanje temelja za slična istraživanja u Hrvatskoj, koja bi dovela u vezu institucionalne promjene socijalne države u Hrvatskoj s javnom podrškom socijalnoj državi.

Također, ispitivanje razlika u stavovima o socijalnoj državi između pojedinih društvenih skupina u Hrvatskoj omogućit će usporedbu rezultata s rezultatima drugih istraživanja te provjeru teze da se Hrvatska uklapa u trendove zabilježene u drugim post-komunističkim zemljama.

3. Teorijski koncept rada i hipoteze

Stavovi o socijalnoj državi od kraja 1980-ih godina česti su predmet istraživanja u društvenim znanostima. Fokus najvećeg dijela istraživanja jest pokušaj objašnjenja uzroka varijacije u stavovima, odnosno na otkrivanju faktora koji objašnjavaju razlike u razini podrške socijalnoj državi. Uz istraživanja utjecaja uobičajenih socio-demografskih varijabli poput dobi, klase ili spola na individualnu varijaciju u stavovima o socijalnoj državi, nakon uspostavljanja međunarodnih baza podataka od 1990-ih pojavljuju se i komparativna istraživanja koja ispituju vezu između makro-institucionalnih i političkih faktora i stavova o socijalnoj državi na agregatnoj razini (Svallfors, 2010).

Neovisno o razini na kojoj se provode, istraživanja stavova o socijalnoj državi prema teorijskom okviru mogu se podijeliti na ona koji naglašavaju ulogu racionalnog samo-interesa u formiranju stavova i ona koja naglašavaju ulogu ideoloških i institucionalnih faktora, te na ona koja kombiniraju oba teorijska okvira (Jaeger, 2005, 2011). Budući da komparativna istraživanja na makro-razini čine kontekst za interpretaciju faktora na mikro-razini, ovo će poglavlje početi kritičkim prikazom njihovih glavnih nalaza. Drugi dio poglavlja će prikazati glavne nalaze istraživanja na mikro-razini, odnosno istraživanja koja istražuju utjecaj socio-demografskih faktora na varijaciju u stavovima na individualnoj razini. U obje cjeline poseban će naglasak biti stavljen na rezultate istraživanja o stavovima o socijalnoj državi u post-komunističkim državama. Poglavlje će završiti postavljanjem hipoteza za analizu stavova o socijalnoj državi na uzorku hrvatskih građana.

3.1. Istraživanja stavova o socijalnoj državi na makro-razini: teorija režima blagostanja

Kao što je navedeno, jedan od dva najčešća teorijska okvira istraživanja stavova o socijalnoj državi čini teorija racionalnog izbora. Istraživanja koja analiziraju razinu podrške socijalnoj državi na makro-razini polaze od inačice teorije racionalnog izbora razvijene u području komparativne političke ekonomije, poznate pod nazivom Meltzer-Richard model (Hall, 2015, Toth, 2008, Jaeger, 2005). Polazeći od pretpostavke o prosječnom biraču koji vođen racionalnim samo-interesom želi povećati vlastiti prihod, M-R model predviđa pozitivnu povezanost između nejednakosti prihoda i podrške redistribuciji na nacionalnoj razini. Drugim riječima, M-R model predviđa da će birači biti skloniji redistribuciji ukoliko od nje sami mogu imati koristi. Stoga ovaj model očekuje veću razinu podrške socijalnoj

državi u onim državama u kojima je nejednakost u prihodima veća (Hall, 2015, Iversen i Soskice, 2001, Toth, 2008).

Brojna istraživanja potvrđuju pretpostavku M-R modela na makro-razini, odnosno dokazuju postojanje pozitivne povezanosti između nejednakosti prihoda i agregatne podrške stanovništva socijalnoj državi. Pritom je važno napomenuti da je eksplanatorna snaga M-R modela ograničenog dosega, odnosno da distribucija prihoda sama za sebe objašnjava tek manji dio varijacije u stavovima na među-nacionalnoj razini (Lübker 2007; Kenworthy i McCall 2008, prema Hall, 2015). Još važnije, povezanost između distribucije prihoda i podrške socijalnoj državi nestaje ukoliko su u analizu uključene države izvan granica zapadne Europe. Radi se o državama poput SAD-a, Kanade ili Australije i Novog Zelanda, koje u usporedbi s Europom obilježava viša razina nejednakosti uz istovremeno nižu podršku socijalnoj državi (Hall, 2015, Toth, 2008). Potrebu za alternativnim objašnjenjem međunacionalne varijacije u stavovima o socijalnoj državi podcrtavaju i longitudinalna istraživanja koja ukazuju na vrlo spor obrazac promjene stavova, čak i uslijed dramatičnih ekonomskih promjena (Brooks i Manza, 2011).

Politolog Peter A. Hall objašnjava ograničenja M-R modela kritizirajući koncept univerzalne racionalnosti birača na kojemu model počiva. Hall naglašava da ljudi nisu racionalni izvan konteksta, već se stavovi poput stava o socijalnoj državi uvijek oblikuju u specifičnom institucionalnom i političkom okruženju. To okruženje Hall naziva „političkim imaginarijem“ unutar kojeg kolaju predodžbe o pitanjima poput socijalne pravde i poželjnom društvenom ustroju (Hall, 2015). Drugim riječima, za razumijevanje stavova stanovništva o socijalnoj državi naglasak bi trebao biti na političkom kontekstu koji posreduje percepciju ekonomske situacije. Potaknuti sličnim uvidima kao i empirijskim ograničenjem M-R modela, istraživači su se već 1990-ih okrenuli alternativnom teorijskom okviru za analizu stavova o socijalnoj državi na makro-razini. Radi se o pristupu koji i danas čini teorijski okvir većine analiza stavova o socijalnoj državi, a proizlazi iz teorije režima blagostanja Gøste Esping-Andersena (eng. *welfare regime theory*). Ovaj pristup očekuje srodnost između stavova stanovništva i institucionalnih obilježja socijalne države, pri čemu osnovne jedinice analize nisu pojedine države, već, u skladu s postulatima Esping-Andersenove teorije, režimi blagostanja.

U knjizi *Tri svijeta socijalnog kapitalizma* (eng. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*) Esping-Andersen iznosi analizu sustava socijalne politike u razvijenim zemljama

zapadne Europe koje svrstava u tri ideal-tipska režima blagostanja (1990). Za razliku od dotadašnjih klasifikacija socijalnih država vođenih kvantitativnim kriterijem udjela izdataka za socijalnu politiku u ukupnom državnom proračunu, Esping-Andersen pomiče fokus na političku dimenziju socijalne države. Stoga kriterijima razlikovanja među režimima blagostanja postaju politički ciljevi koje oni ostvaruju, pri čemu su ključni razina stratifikacije i dekomodifikacije. Stratifikacija podrazumijeva društvene podjele i vrstu društvene solidarnosti koje režimi promiču svojim politikama, dok se dekomodifikacija odnosi na politike koje svojim građanima (ne) pružaju mogućnost uzdržavanja mimo sudjelovanja na tržištu rada. Prema ovim kriterijima, tri osnovna režima blagostanja koje je definirao Esping-Andersen moguće je rasporediti duž jednog kontinuuma. Na jednom kraju kontinuuma nalazi se socijaldemokratski režim u kojemu država preuzima velik dio odgovornosti za društveno blagostanje putem pružanja obuhvatnih usluga i naknada čime stvara visoku razinu dekomodifikacije. Budući da su usluge socijalne države univerzalno pravo svih građana, a ne specifičnih društvenih skupina, socijaldemokratski režim stvara nisku razinu stratifikacije i promiče društvenu solidarnost. U sredini kontinuuma nalazi se konzervativno-korporativistički režim u kojemu je uloga države jaka i razina dekomodifikacije je visoka. Međutim, usluge socijalne države u ovom režimu nisu univerzalnog karaktera, već su usmjerene na zaštitu statusnih razlika te stoga stvaraju visoku razinu stratifikacije prema statusu na tržištu rada. Stoga je osim države u ovom režimu važna i uloga obitelji, o kojoj ovise "autsajderi", odnosno oni koji ne spadaju u privilegiranu skupinu prema položaju na tržištu rada. Na drugom kraju kontinuuma nalazi se liberalni režim s najnižom razinom dekomodifikacije i najslabijom ulogom države. U liberalnom režimu odgovornost za blagostanje u velikoj je mjeri individualizirana, a sigurnost se postiže prvenstveno putem sudjelovanja na tržištu rada. Sustav socijalne zaštite u liberalnom režimu rezidualnog je karaktera - nudi samo egzistencijalni minimum onima koji su ovisni o državnoj pomoći te tako stvara visoku razinu klasne stratifikacije te potkopava društvenu solidarnost stigmatizacijom „ovisnih“ članova društva (Esping-Andersen, 1990). Skandinavske države smatraju se predstavnicama socijaldemokratskog režima, Njemačka i ostale zemlje zapadne kontinentalne Europe predstavnicama konzervativnog režima, dok se Velika Britanija navodi kao tipična predstavnica liberalnog režima blagostanja. Međutim, bitno je naglasiti da režimi blagostanja predstavljaju teorijske apstrakcije, dok svaka pojedina država u određenoj mjeri sadrži karakteristike više različitih režima (Ebbinghaus, 2012).

Esping-Andersenova teorija režima blagostanja najutjecajnija je i najčešće korištena teorija u području komparativnih istraživanja sustava socijalne politike. Teorija je doživjela i brojne kritike te rekonceptualizacije koje predlažu proširenje analize s izvornih osamnaest zapadnoeuropskih zemalja. Neki autori predlažu uvođenje četvrtog tipa režima - mediteranskog ili južnjačkog režima, prisutnog u državama južne Europe (Italija, Portugal, Španjolska, Grčka) koje nisu bile obuhvaćene izvornom analizom. Kao ključne karakteristike mediteranskog režima blagostanja navode se snažna uloga obitelji i rezidualni tip socijalne države uz prisutstvo klijentelizma i izraženu društvenu stratifikaciju između “insajdera” i “autsajdera” (Fenger, 2007, Ferrera, 1996, Arts i Gelissen, 2001).

Za temu ovog rada najvažnije su rekonceptualizacije teorije režima blagostanja koje se bave statusom post-komunističkih zemalja u odnosu na Esping-Andersenovu tipologiju. Neki autori pokušali su uklopiti post-komunističke države u postojeće modele razvijene za zapadnu Europu, smatrajući ih nerazvijenima ili vremenski zaostalima u odnosu na zemlje bez komunističke prošlosti. Ti autori, među kojima i Esping-Andersen, smatraju da post-komunističke države prolaze kroz tranzicijsku fazu te da će s vremenom poprimiti karakteristike jednog od tri izvorna ideal-tipa režima blagostanja (Deacon, 1993, Fenger, 2007). Neki od tih autora smatraju da će različite post-komunističke države slijediti različite putanje, dok drugi uočavaju trend konvergencije spram liberalnog režima blagostanja za kojeg smatraju da je zajednički većini post-komunističkih zemalja (Ferge, 1997, Standing, 1996 prema Vučković-Juroš, 2005). No većina autora novijih analiza socijalne politike post-komunističkih zemalja polazi od drugačijeg stajališta i primjenjuje povijesno-institucionalističku perspektivu teorije ovisnosti o prijašnjem putu (eng. *path dependency*). U ovom se pristupu tranzicijski period ne smatra privremenom fazom u procesu približavanja zapadnim modelima socijalne politike, već zasebnom razvojnog putanjom koja je bitno određena institucionalnim nasljeđem komunizma. Stoga se sustav socijalne politike post-komunističkih zemalja analizira kao zasebni model, koji je obilježen iskustvom komunističke prošlosti koliko i tranzicijskim periodom (Fenger, 2007).

Neki autori smatraju da su razlike između post-komunističkih zemalja veće od njihovih međusobnih sličnosti, zbog čega ih dijele na nekoliko različitih režima blagostanja. Primjerice, Noémi Lendvai (2009) dijeli post-komunističke države prema intenzitetu liberalizacije ekonomske i socijalne politike u tranzicijskom periodu. Prema tom kriteriju post-komunističke države dijele na neoliberalni režim prisutan u Baltičkim državama i Slovačkoj, neujednačeni/neusklađeni liberalni režim (eng. *incongruous welfare regime*) koji

obuhvaća Poljsku i Mađarsku te socijalni korporativistički režim prisutan u Sloveniji i Češkoj. Menno Fenger zahvaća veći broj post-komunističkih zemalja te razlikuje bivše članice SSSR-a, države središnje i istočne Europe (među kojima se nalazi i Hrvatska) te „socijalne države u razvoju“ koje obuhvaćaju Rumunjsku, Moldaviju i Gruziju (Fenger, 2007). Neki smatraju da su bitne razlike u sustavima blagostanja postojale već u komunističkom razdoblju te se iz tog razloga zalažu za razlikovanje između zemalja središnje Europe, zemalja Balkana te bivših članica SSSR-a (Ekiert i Hanson, 2003; Kitschelt, 2003; Kopstein i Reilly, Fodor et al., 2002; Szikra, Tomka, god, prema Fenger, 2007). Ukratko, unatoč različitim zaključcima i neusklađenoj metodologiji, brojne studije ukazuju na to da post-komunističke države ne čine homogenu cjelinu te da najizraženije razlike postoje između zemalja bivšeg SSSR-a, zemalja središnje i istočne Europe te Baltičkih zemalja.

Međutim, mnogi autori smatraju zajedničko iskustvo komunizma i tranzicijskog perioda dovoljno snažnim argumentima za svrstavanje post-komunističkih država u jedan zajednički režim blagostanja – barem u slučaju zemalja središnje i istočne Europe (Aidukaite, 2010). Kada je riječ o komparativnim istraživanjima stavova o socijalnoj državi, post-komunističke države gotovo se uvijek svrstavaju u jedan zajednički klaster (Vučković-Juroš, 2005). Budući da Hrvatska pripada tom klasteru zemalja, zanemarit ćemo ostale inačice post-komunističkog režima blagostanja te se u nastavku fokusirati na literaturu koja post-komunističke države srednje i istočne Europe analizira kao predstavnice zajedničkog idealtipskog režima blagostanja te ukratko predstaviti njegove ključne značajke.

Autori koji smatraju da bivše komunističke države središnje i istočne Europe dijele dovoljno zajedničkih karakteristika da bi bile svrstane pod jedan režim blagostanja ističu da je, unatoč razlikama između pojedinih država, socijalna država u komunizmu počivala na politici pune zaposlenosti i principu jednakosti prava na usluge socijalne države za sve zaposlene. Time je omogućena sigurnost radnog mjesta za većinu stanovništva, kao i široka pokrivenost uslugama socijalne države. Socijalna država pružala je besplatne ili vrlo jeftine usluge u području zdravstva, obrazovanja i kulture te subvencionirane troškove stanovanja i prehrane (Deacon, 1993, Deacon, 2000, Fajth, 1999, Aidukaite, 2010, Inglot, 2008). Unatoč razlikama između pojedinih inačica komunizma, kao i postojanju nejednakosti i relativno visoke nezaposlenosti u pojedinim periodima, država je u pravilu provodila ekstenzivnu socijalnu politiku te je redistributivnim politikama promicala jednakost između različitih društvenih klasa i društvenu solidarnost (Aidukaite, 2010).

Prve godine tranzicije većini bivših komunističkih zemalja donijele su ekonomsku krizu, rast nezaposlenosti i siromaštva te drastičan pad životnog standarda. Većina je post-komunističkih

država središnje i istočne Europe na socijalne troškove izazvane tranzicijom odgovorila procesom ciljane ekspanzije socijalne politike koja se najčešće provodila putem prijevremenih mirovina, naknada za nezaposlenost i invaliditet. Time su post-komunističke države nastojale ponuditi kompenzaciju onim društvenim skupinama koje su platile najveći trošak tranzicije – prvenstveno nezaposlenima (Myant i Drahoukoupil, 2010, Cerami i Vanhuysse, 2009, Adascalitei, 2012). Već kasnih 1990-ih većina post-komunističkih država središnje i istočne Europe pristupa procesu restrukturiranja socijalne politike pod vodstvom međunarodnih financijskih institucija. Ključne promjene poduzete u većini zemalja obuhvaćaju djelomičnu privatizaciju mirovinskog sustava te uvođenje naknada utemeljenih na provjeri dohotka i/ili imovine u području socijalne pomoći i obiteljske politike (Cerami i Vanhuysse, 2009, Deacon, 2000). Međutim, mnogi napominju da socijalna politika većine post-komunističkih zemalja nije prošla kroz radikalno „demontriranje“ te da se reforme u tom području ne mogu mjeriti s dosegom reformi u bankarskom, pravnom i političkom sustavu (Aidukaite, 2010). Usprkos učestalim predviđanjima o kretanju post-komunističkih zemalja prema liberalnom modelu, princip obuhvatne socijalne zaštite pokazao se otpornim (Cerami i Vanhuysse, 2009, Deacon, 2000, Haggard i Kaufman, 2008, Kuitto, 2016, Lendvai, 2009, Myant i Drahoukoupil, 2009). No kako primjećuje Noémi Lendvai, za razliku od komunističkog perioda u kojemu je ekstenzivna socijalna politika bila dio službene ideologije, u post-komunističkom razdoblju ona vrši ulogu „krucijalne izborne pričuve na oba kraja političkog spektra“ (Lendvai, 2009). Prema ovom viđenju, pritiscima spram daljnje liberalizacije socijalne politike najveća su prepreka upravo stavovi stanovništva o socijalnoj državi, odnosno očekivanja birača. Ta su očekivanja stvorena ekstenzivnom socijalnom politikom u periodu komunizma, kao i ciljanom ekspanzijom socijalne politike u ranoj fazi tranzicije (Lendvai, 2009, Adascalitei, 2012).

Međutim, unatoč raširenoj dostupnosti socijalnih usluga i naknada, post-komunistički režim blagostanja pati od brojnih nedostataka u usporedbi s razvijenim režimima blagostanja na Zapadu. Post-komunističke države, među kojima i Hrvatska, u europskom se kontekstu nalaze pri dnu prema udjelu socijalnih izdataka u BDP-u, kvaliteta državnih usluga često je niska, a iznosi novčanih transfera niski (Babić, 2008). Zbog toga je za post-komunističke države tipično posezanje stanovništva za alternativnim strategijama stjecanja sigurnosti putem sudjelovanja u neformalnoj ekonomiji ili oslanjanja na pomoć obitelji (život u višegeneracijskim kućanstvima, odgoda osamostaljenja od roditelja i slično).

Ukratko, literatura o režimima blagostanja upućuje na to da bez obzira na međusobne razlike, post-komunističke države središnje i istočne Europe dijele zajedničko nasljeđe ekstenzivne socijalne države i visoke razine dekomodifikacije tijekom perioda socijalizma.

Također, zahvaljujući kompenzacijskim politikama razvijenima tijekom tranzicijskog perioda država i dalje ima veliku odgovornost za osiguravanje društvenog blagostanja, iako su raširenost i kvaliteta njezinih usluga te razina dekomodifikacije manje nego u komunističkom periodu. Stoga, unatoč i dalje jakoj ulozi države, tržište, neformalna ekonomija te obitelj imaju ključne uloge u osiguravanju minimalnog životnog standarda u post-komunističkom režimu blagostanja.

3.2. Veza između teorije režima blagostanja i stavova o socijalnoj državi

Istraživanja stavova o socijalnoj državi često su vođena idejom o poveznici između institucija socijalne države i političkih stavova. Iako izvorna teorija režima blagostanja Esping-Andersena tu vezu tematizira tek u naznakama, istraživanja stavova o socijalnoj državi kreću od očekivanja da režimi blagostanja utječu na javni diskurs i individualna uvjerenja o socijalnoj državi. Vrijednosti poput solidarnosti i socijalne pravde smatraju se povijesno i kulturno ugrađenima u institucije socijalne države, zbog čega se očekuje sustavna varijacija u stavovima prema razlikama između režima blagostanja. Suprotno očekivanjima teorije racionalnog izbora o biračima koji svoj stav o socijalnoj državi podešavaju prema razini ekonomskog blagostanja u društvu, institucionalistička perspektiva pretpostavlja da će stavovi stanovništva odražavati razinu državne odgovornosti za blagostanje. Stoga se, kada je riječ o razini ukupne podrške socijalnoj državi na nacionalnoj ili višenacionalnoj razini, najviša podrška socijalnoj državi očekuje u socijaldemokratskom režimu blagostanja, osrednja u konzervativnom, a najniža u liberalnom režimu blagostanja (Larsen, 2007, Svallfors, 1997, Jaeger, 2006, Brooks i Manza, 2011).

Međutim, istraživanja nisu došla do jednoznačnih rezultata – dok neka istraživanja potvrđuju očekivani obrazac grupiranja prema različitim režimima blagostanja (Svallfors, 1997, Andress i Heien, 2001, Vučković-Juroš, 2005), druga ga ne pronalaze ili ga čak osporavaju (Bean i Papadakis, 1998, Arts i Gelissen, 2001). Osim razlika u razini općenite podrške socijalnoj državi na makro-razini, neki su istraživači nastojali empirijski provjeriti hipoteze teorije režima blagostanja o postojanju specifičnih društvenih rascjepa u različitim režimima. Prema izvornoj teoriji, različiti režimi blagostanja rezultat su različitih političkih koalicija sklopljenih između različitih društvenih klasa u specifičnim povijesnim razdobljima. Očekuje se da će srednja klasa u socijaldemokratskom režimu izraziti veću podršku socijalnoj državi zbog povijesne koalicije s radničkom klasom, dok se očekuje da će srednja klasa u liberalnom režimu izraziti nižu podršku socijalnoj državi zbog sklopljene političke koalicije s

višom klasom. Međutim, istraživanja ne potvrđuju postojanje takvog obrasca jer su klasne razlike u razini podrške socijalnoj državi vrlo slične u različitim režimima blagostanja, o čemu će biti više riječi u poglavlju o rezultatima istraživanja stavova o socijalnoj državi na mikro-razini (Korpi, 1980, prema Jaeger, 2006).

Kako ističe danski sociolog Mads Meier Jaeger (2006), razočaravajući istraživački ishodi mogu se pripisati prije svega neujednačenoj metodologiji. Jaeger ističe „problem zavisne varijable“, odnosno razlike u operacionalizaciji stavova o socijalnoj državi. Neki istraživači koriste sumarne varijable sastavljene od više anketnih pitanja (Svallfors, 2003), neki koriste latentne konstrukte (Andress i Heien, 2001), dok mnogi koriste pojedinačne tvrdnje kao aproksimaciju stava o socijalnoj državi (Jaeger, 2006). Svaka je od navedenih opcija problematična zbog činjenice da se razina podrške razlikuje ovisno o pojedinim anketnim pitanjima: podrška programima univerzalnog karaktera (onih koji su namijenjeni starijima ili bolesnima) generalno je viša od podrške mjerama namijenjenima specifičnim skupinama poput nezaposlenih ili siromašnih (Svallfors, 2010, Larsen, 2011, Blekesaune i Quadagno, 2003). Pored toga, istraživanja uglavnom pronalaze očekivani obrazac varijacije prema režimima blagostanja ukoliko zavisnu varijablu čine stavovi o mjerama namijenjenima siromašnima ili nezaposlenima, dok taj obrazac često nestaje u slučaju stavova o mjerama univerzalnog karaktera (Larsen, 2008). Također, problemi se javljaju zbog različitih uzoraka i svrstavanja istih država kao predstavnica različitih režima blagostanja u različitim istraživanjima (Jaeger, 2006, Vučković-Juroš, 2005).

No možda je još veći problem većine istraživanja stavova o socijalnoj državi na makro-razini nedovoljno razrađen teorijski okvir. Kako primjećuju Brooks i Manza (2011), stavovi stanovništva u originalnoj teoriji režima blagostanja imaju marginalnu ulogu, što odražavaju i istraživanja stavova stanovništva u kojima nedostaje konkretni mehanizam utjecaja režima na stavove stanovništva. To primjećuje i Christian A. Larsen, prema kojemu većina istraživanja stavova o socijalnoj državi pribjegava kulturnom determinizmu, odnosno naglašavanju važnosti kulture ili „dominantne ideologije“ kao prediktora stavova stanovništva pojedinih režima blagostanja (Larsen, 2007).

3.3. Veza između teorije režima blagostanja i stavova o socijalnoj državi u post-komunističkim državama

Osnovna hipoteza istraživanja stavova o socijalnoj državi na makro-razini koja uključuju post-komunističke države jest da će građani bivših komunističkih država izraziti

najveću podršku socijalnoj državi u usporedbi sa svim drugim klasterima/režimima blagostanja. Ova hipoteza proizlazi iz teorijskog okvira koji u objašnjenju stavova ključnu ulogu dodjeljuje kulturi i ideologiji, kao i iz onoga temeljenog na teoriji racionalnog izbora. Teorija racionalnog izbora predviđa da će stanovnici bivših komunističkih zemalja biti skloni većoj podršci socijalnoj državi zbog niske kvalitete i razine izdvajanja za usluge socijalne države u usporedbi s ostalim režimima blagostanja, kao i zbog relativno visokih stopa nezaposlenosti, siromaštva i nejednakosti u prihodima koje obilježavaju post-komunistička društva (Delhey, 1998). S druge strane, teorijski okvir koji naglašava ulogu kulture i ideologije očekuje da će građani post-komunističkih država izraziti višu podršku socijalnoj državi u odnosu na ostale režime blagostanja zbog službene doktrine komunizma koja je stanovništvu usadila visoka očekivanja od države (Pop-Eleches i Tucker, 2017). Drugim riječima, izloženost komunističkoj ideologiji smatra se uzrokom prihvaćanja stavova konzistentnih s tom ideologijom. Ukazujući na činjenicu da se vrijednosti mijenjaju mnogo sporije od institucija, neki autori uvode koncept kulturnog zaostajanja (eng. *cultural lag*) vrijednosti iz komunističkog razdoblja, zbog čega očekuju da će podrška socijalnoj državi unatoč padu komunističkih režima ostati vrlo visoka (Sztompka, 1996; Pollack, Jacobs, Müller i Pickel, 2003, prema Vučković-Juroš, 2005).

Ranije navedeni problem neusklađene metodologije, poput razlika u zavisnoj varijabli i obuhvatu država u uzorku različitih istraživanja, prisutan je i u slučaju istraživanja stavova o socijalnoj državi u post-komunističkom režimu. Međutim, za razliku od drugih režima blagostanja, u slučaju post-komunističkog režima brojna istraživanja potvrđuju teorijska očekivanja o visini podrške socijalnoj državi - građani post-komunističkih država, uz kontrolu drugih varijabli, doista izražavaju veću podršku redistributivnim politikama i državnoj odgovornosti za društveno blagostanje od građana ostalih režima blagostanja (Wegener, Lippl i Christoph, 2000, Orkeny i Szekely, 2000, Vučković-Juroš, 2005, Andress i Heien, 2001, Evans, 1996, Mason, 1993, Delhey, 1998). Stoga Jan Delhey, parafrazirajući naslov Esping-Andersenove studije, zaključuje da po pitanju stavova o socijalnoj državi doista postoji "jedan svijet post-komunizma".

Međutim, ranije navedeni prigovor C. A. Larsena o kulturnom determinizmu svojstvenom objašnjenjima veze između pojedinih režima blagostanja i stavova stanovništva u slučaju istraživanja post-komunističkih zemalja čini se još primjerenijim. Visoka podrška socijalnoj državi među državljanima bivših komunističkih država pripisuje se utjecaju službene ideologije komunističkog režima koja je promovirala snažnu ulogu države. Dio literature o političkim vrijednostima post-komunističkih građana govori o „izbjegavanju

prijetećih aspekata realnosti“ (Šram, 2008) ili „kulturnom zaostajanju“ (Vučković-Juroš, 2005) generacija odraslih u periodu komunizma, s obzirom na to da istraživanja životnog ciklusa (*life course*) sugeriraju da vrijednosti i stavovi nakon formativnih godina ostaju stabilnima, čak i u slučaju velikih institucionalnih promjena. Stoga se očekuje da starije kohorte stanovništva post-komunističkih zemalja najviše pridonose visokoj podršci socijalnoj državi, pa se očekuje i da će razlika u stavovima o socijalnoj državi između najmlađe i najstarije kohorte biti puno veća nego u zapadnoeuropskim državama. Međutim, istraživanje Tanje Vučković-Juroš opovrgnulo je tu pretpostavku: u zapadnoeuropskim državama razlika u stavovima između najstarije i najmlađe kohorte nije manja no u post-komunističkim državama. Kao i u slučaju post-komunističkih država, zapadne države otprilike istovremeno prolazile su transformaciju od post-ratne ekspanzije socijalne države i uspona ideje univerzalnih socijalnih prava do početka rastakanja socijalne države i jačanja liberalizacijskih pritisaka od 1980-ih naovamo (Clayton i Pontusson, 1998). Stoga kohorte odrasle u periodu zlatnog razdoblja zapadne socijalne države izražavaju veću podršku socijalnoj državi od kohorti odraslih u periodu od 1980-ih naovamo koje su usvajale nove političke vrijednosti, te autorica zaključuje da ova razlika u stavu o socijalnoj državi među kohortama nije specifična za post-komunistička društva, već je to odraz globalnog trenda povlačenja socijalne države (Vučković-Juroš, 2005). Interpretacija ovih nalaza ilustrativna je za problem kulturnog determinizma u istraživanjima političkih vrijednosti građana post-komunističkih država: istraživači su skloni neke rezultate dobivene na uzorku post-komunističkih država tumačiti u terminima izloženosti komunističkoj ideologiji i zaostalosti (pr. Pop-Eleches i Tucker, 2017, Vučković-Juroš, 2005, Šram, 2008), dok isti rezultat na uzorku zapadnih država tumače na drugačiji način, stavljajući naglasak na institucionalne i političke promjene. Vjerojatno je nemoguće doći do odgovora na pitanje jesu li stavovi stanovništva komunističkih zemalja oblikovani upijanjem službene ideologije komunističkog režima ili pak stvarnim iskustvom beneficija koje je taj sustav pružao, odnosno nemoguće je empirijski razdvojiti utjecaj tih dvaju fenomena na formiranje političkih stavova. Međutim, pored ideologije usvojene u komunističkom periodu, pri interpretaciji rezultata trebale bi se uzeti u obzir i institucionalne značajke postkomunističkog režima blagostanja koje također mogu vršiti utjecaj na očekivanja stanovništva od socijalne države. Primjerice, ranije izložena literatura o post-komunističkim režimima blagostanja mogla bi poslužiti kao izvor hipoteza koje bi povezale podršku socijalnoj državi s konkretnim politikama iz perioda komunizma, kao i onima iz tranzicijskog razdoblja obilježenog kompenzacijskim politikama.

Iako će empirijska analiza u ovom radu tumačiti razlike u stavu o socijalnoj državi na

mikro-razini na uzorku hrvatskog stanovništva, navedene spoznaje o institucionalnim faktorima koji oblikuju individualne stavove bit će uzete u obzir pri interpretaciji rezultata.

3.4. Istraživanja o socijalnoj državi na mikro-razini

Kao i u slučaju komparativnih istraživanja stavova o socijalnoj državi na makro-razini, dva najčešća objašnjenja razlika u stavovima o socijalnoj državi na mikro-razini jesu racionalni samo-interes odnosno situacijski prediktori, i ideologija odnosno ideologijski prediktori (Blekesaune i Quadagno, 2003, Jaeger, 2006, Svallfors, 1997, Lipsmeyer i Nordstrom, 2003, Bean i Papadakis, 1998, Andress i Heien, 2001, Blekesaune i Quadagno, 2003, Bussemeyer et al., 2009).

Pristup koji u središte stavlja koncept samo-interesa polazi od teorije racionalnog izbora prema kojoj razina podrške socijalnoj državi odražava osobni društveni položaj i izloženost ekonomskom riziku. Uobičajena hipoteza previđa veću podršku socijalnoj državi među onim društvenim skupinama kojima je postojanje obuhvatne socijalne države u interesu. To su izravni korisnici usluga socijalne države poput starijih osoba, osoba nižeg klasnog statusa, nezaposlenih, žena te osoba kojima institucije socijalne države izravno osiguravaju radna mjesta – zaposlenici javnog sektora (Jaeger, 2006). Niža podrška očekuje se od privilegiranih društvenih skupina koje od takvih politika imaju manje osobne koristi, a sudjeluju u njihovom financiranju putem oporezivanja.

Rezultati istraživanja potvrđuju da su situacijski prediktori važni za objašnjenje dijela varijacije u stavovima na individualnoj razini diljem različitih država (Blekesaune i Quadagno, 2003). Među situacijskim prediktorima ističu se klasni status i s njime povezani faktori (poput razine obrazovanja i prihoda) koji u velikoj većini istraživanja imaju vodeću ulogu u objašnjenju varijacije u stavovima na individualnoj razini. U skladu s teorijom racionalnog izbora, u pravilu pripadnici nižih klasa svuda izražavaju veću podršku socijalnoj državi od pripadnika viših društvenih klasa (Svallfors, 2010). Ovaj nalaz potvrđen je u nizu istraživanja diljem različitih država – klasni status, kao i status na tržištu rada povezani su sa stavom o socijalnoj državi na individualnoj razini. Također, spol i dob pokazuju konzistentan obrazac diljem različitih država u utjecaju na individualne stavove o socijalnoj državi, no taj je utjecaj slabiji od utjecaja klasne pripadnosti: žene u pravilu iskazuju nešto veću podršku socijalnoj državi od muškaraca, a mlađe osobe nešto nižu podršku od starijih osoba (Svallfors et al., 2010). Teorija racionalnog izbora ove rezultate očekuje zbog činjenice da žene i starije

osobe ovise o uslugama i povlasticama koje pruža socijalna država u većoj mjeri od muškaraca i mlađih osoba.

Teorija racionalnog izbora u primjeni na objašnjenje razlika u stavovima o socijalnoj državi doživjela je kritiku zbog mehaničkog tretiranja biračkog tijela, odnosno mehaničkog poimanja veze između objektivnih društvenih pozicija pojedinaca i njihovih političkih stavova i preferencija. Stoga alternativni pristup polazi od pretpostavke da su stavovi o socijalnoj državi ukorijenjeni u općenitim vrijednosnim orijentacijama pojedinaca (Blekesaune i Quadagno, 2003). Vrijednosne se orijentacije u istraživanjima definiraju i mjere kroz stavove o poželjnom društvenom uređenju, odnosno poželjnom odnosu između pojedinaca, države i drugih institucija poput tržišta (Starkle et al., 2010). Pretpostavka jest da se u pozadini podrške socijalnoj državi nalazi vrijednosna orijentacija prema kojoj svi građani zaslužuju socijalna prava, uključujući pravo na ekonomsku sigurnost i pravo na život prema prevladavajućem socijalnom standardu. Suprotna vrijednosna orijentacija jest orijentacija utemeljena u ekonomskom individualizmu koji pretpostavlja da svaka osoba odgovara za vlastito blagostanje koje se smatra posljedicom osobnog truda i napornog rada. Prema ovom viđenju, socijalna država je nepoželjna jer neke građane izuzima iz univerzalnih ekonomskih odgovornosti (Blekesaune i Quadagno, 2003, Staerklé et al., 2010). Stoga ovaj model očekuje veću razinu podrške socijalnoj državi među pojedincima lijeve političke orijentacije, odnosno među pojedincima sklonima vrijednostima egalitarizma i ideji socijalnih prava, a manju razinu podrške među osobama desne političke orijentacije, odnosno osobama sklonima ekonomskom liberalizmu (Staerklé et al., 2010). Politička orijentacija u ovakvim se istraživanjima najčešće mjeri samoodređenjem ispitanika na političkom kontinuumu lijevo-desno, ili putem preferirane političke stranke, a rjeđe putem čestica koje mjere stavove o odnosu tržišta, države i obitelji.

Svallfors (2010) kritizira korištenje takvih prediktora i ukazuje na problem prevelike sličnosti kriterija i prediktora u takvim istraživanjima, odnosno na probleme pri pokušaju da se stavovi objasne stavovima. Prema Svallforsu, stavovi o socijalnoj državi previše su slični stavovima koji mjere općenite vrijednosne orijentacije – primjerice, podrška socijalnoj državi može se smatrati integralnim dijelom, a ne posljedicom vrijednosne orijentacije koja uključuje egalitarizam i univerzalizam.

Unatoč navedenim teorijskim prigovorima, ideološka orijentacija čini jedan od najčešće korištenih prediktora osobnog stava o socijalnoj državi čiju prediktivnu snagu

potvrđuju brojna istraživanja: veću podršku socijalnoj državi izražavaju osobe lijeve političke orijentacije, odnosno osobe sklone egalitarizmu, univerzalizmu i ideji socijalnih prava, dok manju podršku socijalnoj državi izražavaju osobe desne političke orijentacije, sklone vrijednostima ekonomskog liberalizma (Vuković-Juroš, 2005, Andress i Heien, 2001; Arts i Gelissen, 2001; Blekesaune i Quadagno, 2003; Jæger, 2006b; Aidukaite, 2009).

3.5. Istraživanja o socijalnoj državi na mikro-razini u post-komunističkim zemljama

Prema politologu Geoffreyu Evansu, teorijske okvire istraživanja političkih stavova stanovništva post-komunističkih zemalja čine dvije suprotstavljene teorije. Prva je tzv. teza o masovnom društvu (Kornhauser, 1960, prema Evans, 1996), prema kojoj je proces rastakanja (eng. *dissolution*) civilnog društva tijekom komunizma stvorio obrazac artikulacije društvenih interesa na razini masovnog kolektivizma poput nacije ili društva, umjesto na mezo-razini društvenih skupina poput društvenih klasa. Drugim riječima, smatra se da je razdoblje komunizma trajno obilježilo političku svijest građana, zbog čega postojeći društveni rascjepi nisu artikulirani na razini stavova. Posljedično, očekuje se da neće postojati društvena baza razlika u političkim preferencijama ni u post-komunističkom periodu, odnosno da će politički stavovi i preferencije biti homogeni te da neće odražavati društvene rascjepe. S. M. Lipset pritom naglašava ulogu političkih stranaka te tvrdi da su u Istočnoj Europi politički interesi slabo razvijeni jer većina stranaka nema konzistentnu ideologiju i vezu s fiksnim slojevima društva, posebno društvenim klasama (Lipset 1994, prema Evans, 1996). David Ost tome dodaje i argument o utjecajnoj ideologiji anti-komunizma u Istočnoj Europi nakon 1989. i preusmjerenju političkog fokusa s radničke klase na interese liberalne inteligencije. Ukratko, teza o masovnom društvu predviđa da su određeni društveni faktori – komunističko razdoblje, ideologija anti-komunizma i politike post-komunističkih vlada - doveli do toga da se klasne razlike u post-komunističkim državama ne odražavaju u obliku razlika u političkim interesima i stavovima (Ost, 1995, prema Evans, 1996).

Alternativni teorijski okvir analiza političkih stavova građana post-komunističkih zemalja čini pristup temeljen na teoriji racionalnog izbora. Taj pristup obilježava pretpostavka da su politički stavovi utemeljeni u razlikama u posjedovanju društvenih resursa pomoću kojih je moguće ostvariti osobno blagostanje i napredovati u novostvorenom tržišnom društvu. Teza o modernizaciji predstavlja jednu od varijanti ovog pristupa, a pretpostavlja da su stari sukobi iz razdoblja socijalizma preneseni u post-komunističko razdoblje te da u post-

komunističkom razdoblju i dalje čine osnovu za razlike u interesima, dok druge varijante teorije racionalnog izbora naglašavaju ulogu postojećih resursa i životnih šansi u objašnjenju političkih interesa i stavova. Herbert Kitschelt smatra da će, neovisno o prošlosti, oni s više resursa u tranzicijskom društvu - mlađi, oni s višim razinama obrazovanja, poduzetnici - izraziti veću podršku marketizaciji i povlačenju socijalne države, dok će se društvene skupine s malo resursa, ovisne o državi – umirovljenici, radnička klasa, seljaci – protiviti tim procesima (Kitschelt, 1992, prema Evans, 1996). Prema teoriji racionalnog izbora, polarizacija post-komunističkih društava na „tranzicijske pobjednike“ (osobe s višom razinom obrazovanja, socijalnog kapitala i mlađe osobe) i „tranzicijske gubitnike“ (osobe s nižom razinom obrazovanja, nezaposleni, radnička klasa, umirovljenici) trebala bi se odražavati u stavovima na način da pobjednici izražavaju nižu, a gubitnici višu podršku socijalnoj državi.

Rezultati (malobrojnih) istraživanja stavova o socijalnoj državi provedenima u pojedinačnim post-komunističkim državama opovrgavaju tezu o masovnom društvu i govore u prilog teoriji racionalnog izbora. Drugim riječima, izostanak civilnog društva u periodu komunizma nije doveo do izostanka razlika u političkim interesima u post-komunističkoj istočnoj Europi, a politički stavovi građana istočne Europe nisu manje klasno zasnovani nego što su to u slučaju građana država zapadne Europe. Istraživanja gotovo bez iznimke pokazuju da je najjači prediktor stava o socijalnoj državi stanovništva post-komunističkih država *individualni klasni položaj*, kao i u zapadnoeuropskim državama: pripadnici viših društvenih klasa izražavaju nižu podršku socijalnoj državi i redistributivnim politikama od pripadnika nižih društvenih klasa. Istraživanja post-komunističkih zemalja pokazuju da osobe s višim razinama prihoda i obrazovanja te zaposleni u hijerarhijski višim kategorijama zanimanja iskazuju nižu podršku socijalnoj državi i redistributivnim politikama od osoba s nižim razinama obrazovanja, prihoda i nižeg položaja na tržištu rada. Također, neka istraživanja pokazuju da nezaposleni, umirovljenici, zaposleni u javnom sektoru te osobe u statusu kućanice iskazuju višu podršku socijalnoj državi od zaposlenih osoba (Mason, 1993, Lipsmeyer i Nordstrom, 2003, Zagorski, 1999, Vučković-Juroš, 2005).

Stavovi o socijalnoj državi u Hrvatskoj dosad se nisu istraživali na mikro-razi. Iznimku čini članak Danijele Dolenec iz 2012. godine u kojem je autorica koristeći mjere povezanosti i asocijacije ustanovila postojanje statistički značajne veze između samo-percepcije klasnog položaja ispitanika i stavova o socijalnoj državi i nejednakostima (Dolenec, 2012). Također, istraživanja općenitih vrijednosnih orijentacija sugeriraju da su u

Hrvatskoj, kao i u drugim državama, egalitarizmu i pozitivnom stavu o državnoj protekciji manje sklone osobe višeg socio-ekonomskog statusa (Šram, 2008, Maldini, 2006).

Stoga će naša prva hipoteza glasiti: *osobe višeg socio-ekonomskog statusa, izrazit će nižu podršku socijalnoj državi od osoba višeg socio-ekonomskog statusa (H1).*

Druga će hipoteza glasiti: *osobe koji nisu u statusu zaposlenika javnog sektora, nezaposlene osobe ili umirovljenika izrazit će nižu podršku socijalnoj državi od zaposlenika javnog sektora, nezaposlenih, odnosno umirovljenika (H2).*

U pogledu prediktora koji su se pokazali značajnima u istraživanjima utjecaja osobnog društvenog položaja na stav o socijalnoj državi u post-komunističkim državama, a koji nisu svedivi na klasu i s njom povezane indikatore, među najjačim prediktorima svakako se nalaze spol i dob.

Spol se iz perspektive teorije racionalnog izbora često koristi kao prediktor stava o socijalnoj državi, s pretpostavkom da će muškarci biti skloni nešto nižoj podršci socijalnoj državi od žena zbog toga što su žene u većoj mjeri ovisne o njezinim uslugama i povlasticama, poput zaštite zaposlenja, porodijskog dopusta te pristupa zdravstvenim uslugama. Veza između spola i stava o socijalnoj državi također se dovodi u vezu i s time da žene čine većinu zaposlenih u javnom sektoru te da institucije socijalne države izravno stvaraju radna mjesta za velik broj žena. To odgovara podacima o strukturi ženske zaposlenosti i statusu žena na tržištu rada u Hrvatskoj (Kerovec, 2003, Matković, 2008).

Prema tome, treća hipoteza će glasiti: *Muškarci će izraziti nižu podršku socijalnoj državi od žena (H3).*

Niz istraživanja podupire uobičajenu istraživačku hipotezu koja predviđa pozitivnu povezanost *dobi* s podrškom socijalnoj državi – kako u post-komunističkim državama, tako i u ostalima (Lipsmeyer i Nordstrom, 2003). Međutim, veza između *dobi* i stava o socijalnoj državi interpretativno je dvosmislena. Činjenicu da su starije osobe sklonije većoj podršci socijalnoj državi od mlađih osoba moguće je tumačiti kao odraz osobnog racionalnog samo-interesa, s obzirom na to da su starije osobe ovisnije o uslugama socijalne države od mlađih osoba. Međutim, kao što je navedeno ranije, dob može biti i indikator socijalizacije u određenom kulturnom i institucionalnom okruženju te se zbog toga u istraživanjima post-

komunističkih država vrlo često tako i interpretira. Umjesto kao odraz osobnog racionalnog interesa, razlika u stavovima prema dobi može se tumačiti kao razlika u kohortama, pri čemu starije kohorte stasale u periodu komunizma izražavaju veću podršku socijalnoj državi od mlađih kohorti koje su socijalizirane u novom okruženju i usvojile novi set vrijednosti usklađen s tržišnim društvom (Sztompka, Pollack, Jacobs, Muller i Picker 2003, prema Vučković-Juroš, 2005, Mason, 1993). Stoga dob nećemo koristiti kao kontinuiranu varijablu, već ćemo ju rekodirati prema predlošku iz istraživanja Vučković-Juroš (2005) na četiri dobne kohorte koje su formativne godine provele u periodima koji se razlikuju prema globalnim i režimskim trendovima razvoja socijalne države: najmlađu kohortu činit će osobe rođene 1977. ili kasnije koje su formativne godine provele u post-socijalističkom razdoblju obilježenom reformama socijalne države i globalnim pritiskom spram smanjenja socijalnih izdataka, drugu kohortu činit će osobe rođene između 1962. i 1976. koje su formativne godine provele u kasnoj fazi socijalističkog sustava, treću kohortu činit će osobe koje su formativne godine proživjele u „zlatnom periodu“ socijalizma, odnosno osobe rođene između 1947. i 1961. Četvrta kategorija je rezidualna te njene rezultate nećemo interpretirati zbog toga uključuje različite generacije (rođeni 1947. ili ranije) čiji ideološki utjecaji u formativnim godinama ne mogu biti jasno razdvojeni, zbog čega je izbačena iz interpretacije.

Četvrta će hipoteza glasiti: najmlađa kohorta (rođeni kasnije od 1977.) će biti sklona nižoj podršci socijalnoj državi od kohorte koja je formativne godine proživjela u socijalizmu (rođeni 1947.-1961.) (H4).

Utjecaj ideologije na individualni stav o socijalnoj državi najčešće se mjeri putem individualnih vrijednosnih orijentacija, operacionaliziranih putem *stranačkog opredjeljenja*. Za razliku od istraživanja u državama Zapada koja uglavnom potvrđuju hipotezu o tome kako će ispitanici koji glasaju za lijeve stranke izraziti veću podršku socijalnoj državi od ispitanika koji glasaju za desne stranke, istraživanja post-komunističkih država pokazuju da ova veza u mnogim post-komunističkim državama ne postoji ili je vrlo slaba (Rose i Makkai, 1995, Mason, 1993, Lipsmeyer i Nordstrom, 2003). Komparativna istraživanja pokazuju da su društveni sukobi u post-komunističkim državama vrlo slični rascjepima u zapadnim europskim državama – klasa i religija čine glavne uzroke društvenih sukoba. Međutim, kako je ranije navedeno, političke stranke u post-komunističkim državama manje su učinkovite u reprezentiranju društvenih rascjepa od političkih stranaka u državama bez komunističke prošlosti (McCallister i White, 2007). Ovaj nalaz neki autori tumače pozivanjem na procese

marginalizacije ljevice i uspona anti-komunističke ideologije nakon sloma komunističkih sustava. Nominalno lijeve političke stranke izgubile su konzistentnu ideologiju i vezu sa svojom glasačkom bazom, a kao ne-ekonomski odgovori na ekonomske poteškoće radničke klase pojavili su se nacionalizam, religijski fundamentalizam i maskulinizam (Evans, 1996). Društvena istraživanja u Hrvatskoj također sugeriraju da socio-ekonomski rascjep nije reprezentiran u stranačkom sustavu te da hrvatski birači pojmove ljevice i desnice prvenstveno vezuju uz ideološku-kulturnu, a ne socio-ekonomsku dimenziju političkog sukoba (Bagić, 2003; Zakošek, 1998, Šiber, 2001, prema Dolenec, 2013). Uzroke ovakvog stanja hrvatski politolozi i sociolozi vide u naslijeđenoj dinamici stranačkog nadmetanja iz socijalističkog perioda, koja je uspostavljala veze s biračkim tijelom kroz teritorijalno-kulturnu dimenziju sukoba, naglašavajući identitetske, a ne klasne razlike među biračima, poput pitanja religioznosti i nacionalizma. Također, specifične povijesne okolnosti ranih 1990-ih koje su u prvi plan dovele agendu izgradnje nacije i jedinstvenog nacionalnog identiteta, dodatno su tabuizirale pitanja ekonomske nejednakosti i socijalne pravde, a utjecaj međunarodnih financijskih institucija također je doveo do toga da stranke ljevice i desnice implementiraju istu vrstu ekonomske i socijalne politike (Dolenec, 2012).

Stoga će peta hipoteza glasiti: osobe koje glasaju za desne stranke izrazit će istu razinu podrške socijalnoj državi kao i osobe koje glasaju za stranke ljevice i centra (H5).

4. Metodologija istraživanja

Analiza će biti provedena na podacima iz baze podataka *International Social Survey Programme* (ISSP). ISSP je najstariji godišnji međunarodni istraživački projekt u području društvenih znanosti koji postoji od 1984. godine te okuplja 48 zemalja članica, a Hrvatska u projektu sudjeluje od 2005. godine putem Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ). ISSP jednom godišnje provodi istraživanja javnog mnijenja o nizu relevantnih tema za društvene znanosti, a istraživanja se provode na reprezentativnim slučajnim nacionalnim uzorcima. Anketiranja se odvijaju otprilike istovremeno u svim zemljama-članicama, a pojedini tematski moduli ponavljaju se u određenim vremenskim razmacima, čime se osigurava komparativna i longitudinalna dimenzija istraživanja relevantnih društvenih pojava.

Za potrebe analize stavova hrvatskog stanovništva o socijalnoj državi koristit ćemo podatke modula „*Social Inequality*“ prikupljene u razdoblju 1.6.2009 - 15.9.2009. metodom intervjua licem-u-lice na slučajno stratificiranom više-etapnom uzorku punoljetne populacije (N=1201). Uzorak ne odstupa od populacije prema ključnim demografskim obilježjima za više od $\pm 5\%$ (spol, dob, razina obrazovanja).

Anketni upitnik ISSP-ovog modula „*Inequality IV*“ sadržava ukupno 350 varijabli, od čega sljedeće tri varijable mjere stavove o socijalnoj državi i nejednakostima:

- (1) *Vlada bi trebala biti odgovorna za smanjivanje razlika u primanjima između osoba s visokim i onih s niskim primanjima;*
- (2) *Vlada bi trebala nezaposlenima osigurati pristojan životni standard;*
- (3) *Vlada bi trebala manje trošiti na povlastice za siromašne.*

Ovim pitanjima priložena je skala procjene slaganja: *U potpunosti se slažem, Slažem se, Niti se slažem niti se ne slažem, Ne slažem se, Uopće se ne slažem.*

Sve smo čestice rekodirali tako da veće vrijednosti označavaju veću podršku socijalnoj državi te smo zbrajanjem njihovih vrijednosti stvorili novu varijablu s vrijednostima od 3 do 15. Kompozitna varijabla i pojedinačne čestice nisu ni približno normalno distribuirane zbog izrazite koncentriranosti rezultata na desnoj strani distribucije, odnosno oko viših vrijednosti. Već je iz distribucije frekvencija razvidno da ove četiri varijable ne nalikuju normalnoj distribuciji (više od 70% rezultata nalazi se na vrijednostima 4 i 5 – distribucija frekvencija pojedinačnih čestica prikazana je u tablici 2), a provjerili smo njihov oblik testovima

normalnosti Kolmogorov-Smirnov i Shapiro-Wilk, koji su ukazali na to da je potrebno odbaciti nultu hipotezu, odnosno zaključiti da ove četiri varijable ne dolaze iz populacije normalnih distribucija ($p=.000$). Također, omjer mjera asimetrije i zaobljenosti i njihovih standardnih grešaka daleko je veći od 2, što upućuje da su sve četiri varijable previše asimetrične i zaobljene da bi ih se smatralo normalnima. Drugim riječima, velika većina građana Hrvatske izrazito je sklona podršci socijalnoj državi, što predstavlja važnu informaciju za interpretaciju svih daljnjih nalaza.

Budući kompozitna kriterijska varijabla nije pogodna za provedbu za multiple linearne regresije, na njoj ćemo provesti ordinalnu logističku regresiju. Također, provest ćemo ordinalnu logističku regresiju i na trima zasebnim česticama kako bismo stekli uvid u moguće razlike u stavovima ovisno o ciljanoj skupini na što upućuje ranije predstavljena literatura.

U skladu s iznesenim teorijskim okvirom i istraživačkim hipotezama, prediktore će činiti sljedeće varijable (zvjezdicom su označene referentne kategorije):

- a) Razina obrazovanja, pri čemu 1=viša razina obrazovanja koja obuhvaća ispitanike sa završenom višom školom, stručnim studijem, veleučilištem, fakultetom, visokom školom ili akademijom, 2=srednja razina obrazovanja koja obuhvaća ispitanike sa završenom trogodišnjom ili četverogodišnjom strukovnom školom ili gimnazijom, 3=niža razina obrazovanja koja obuhvaća ispitanike sa završenom ili nezavršenom osnovnom školom*
- b) Mjesečni prihod po članu kućanstva, pri čemu 0=neizjašnjeni, 1=više od 3000 kn, 2=2001-3000 kn, 3=1001-2000 kn, 4=do 1000 kn*
- c) Nezaposlenost, pri čemu 0=nije nezaposlen, 1=nezaposlen*
- d) Zaposlenje u javnom sektoru, pri čemu 0=nije zaposlen u javnom sektoru, 1=zaposlen u javnom sektoru*
- e) Umirovljenik, pri čemu 0=nije umirovljenik, 1=umirovljenik*
- f) Spol, pri čemu 0=muškarac, 1=žena*
- g) Dobna kohorta, pri čemu 1=rođen nakon 1977., 2= rođen između 1962. i 1976., 3=rođeni 1946. ili ranije, 4=rođen između 1947. i 1961.*
- h) Politička stranka za koju je ispitanik glasao na posljednjim izborima, pri čemu 0=neizjašnjeni, 1= stranke desnice/konzervativne stranke (HDZ, HSP, HDSSB),

2=stranke centra/liberalne stranke i stranke ljevice (SDP, IDS, HSS, HSLS, HNS, HSU)*

Tablica 1. Distribucija frekvencija prediktorskih varijabli

Distribucija frekvencija prediktorskih varijabli		N	%
Razina obrazovanja	Nisko obrazovanje	213	18%
	Srednje obrazovanje	737	62%
	Visoko obrazovanje	239	20%
Mjesečni prihodi	Neizjašnjeni	406	34%
	do 1000 kn	100	8%
	1001-2000 kn	285	24%
	2001-3000 kn	184	15%
	više od 3000 kn	226	19%
Spol	M	517	43%
	Ž	684	57%
Kohorta	Rođeni ranije od 1946.	237	20%
	Rođeni 1947.-1961.	311	26%
	Rođeni 1962.-1976.	303	25%
	Rođeni 1977. i kasnije	349	29%
Javni sektor	Ne	634	56%
	Da	497	44%
Nezaposlenost	Ne	1060	89%
	Da	132	11%
U mirovini	Ne	876	73%
	Da	316	27%
Preferirana politička stranka	Neizjašnjeni	751	63%
	Stranke ljevice i centra	235	19%
	Stranke desnice	215	18%

Tablica 2. Distribucija frekvencija, prosjek, medijan i mod kriterijskih varijabli u izvornom obliku

Distribucija frekvencija; aritmetička sredina, medijan i mod kriterijskih varijabli						
	Nejednakosti u prihodima		Životni standard nezaposlenih		Izdaci za siromašne	
	N	%	N	%	N	%
Uopće se ne slažem (1)	15	1%	9	1%	47	4%
Ne slažem se (2)	43	4%	81	7%	86	8%
Niti se slažem niti se ne slažem (3)	79	7%	166	14%	158	14%
Slažem se (4)	498	42%	443	38%	461	40%
U potpunosti se slažem (5)	537	46%	465	40%	390	34%
Aritmetička sredina	4,28		4,01		3,93	
Medijan	4		4		4	
Mod	5		5		4	

5. Rezultati istraživanja

5.1. Stav o socijalnoj državi (kompozitna varijabla)

Kompozitnu varijablu dobivenu zbrajanjem rezultata na pojedinačnim česticama rekodirali smo u tri kategorije podjednake veličine, tako da razlikujemo ispitanike koji su iskazali ispodprosječnu podršku socijalnoj državi, one koji su iskazali prosječnu podršku te one koji su iskazali iznadprosječnu podršku socijalnoj državi. Na ovaj način zadržali smo relativne razlike među odgovorima ispitanika na izvornim česticama, no u apsolutnom smislu velika većina ispitanika iskazala je visoku podršku socijalnoj državi, što ćemo uzeti u obzir pri interpretaciji rezultata. S tako rekodiranom kriterijskom varijablom model je zadovoljio test paralelnih linija u SPSS-u, odnosno pretpostavku paralelnih šansi, što dozvoljava daljnju interpretaciju ($\chi^2=11,946$, $p>.05$). Provedena je ordinalna logistička regresija uz model kumulativnih šansi uz logit link funkciju.

Budući da se rezultati SPSS-ove naredbe PLUM interpretiraju po logici silaznog modela, vrijednosti kriterijske varijable rekodirane su tako da 1=iznadprosječna podrška socijalnoj državi, 2=prosječna podrška, 3=ispodprosječna podrška.

Tablica 3. Kontingencijska tablica prediktora i kriterija: stav o socijalnoj državi (kompozitna varijabla)

		Podrška socijalnoj državi						Ukupno	
		Iznadprosječna		Prosječna		Ispodprosječna		N	%
		N	%	N	%	N	%		
Razina obrazovanja	Visoka	62	28%	76	34%	85	38%	223	100%
	Srednja	239	34%	242	35%	212	31%	693	100%
	Niska	71	36%	69	35%	55	28%	195	100%
	Neizjašnjeni	107	29%	123	34%	134	37%	364	100%
Razina prihoda	Do 1000 kn	31	33%	41	44%	22	23%	94	100%
	1001-2000 kn	99	36%	104	38%	70	26%	273	100%
	2001-3000 kn	65	37%	52	29%	61	34%	178	100%
	Više od 3000 kn	71	33%	69	33%	72	34%	212	100%
	Ne	332	34%	318	32%	337	34%	987	100%
Nezaposlenost	Da	40	32%	46	37%	39	31%	125	100%
Javni sektor	Ne	210	35%	202	34%	180	30%	592	100%

	Da	147	32%	162	35%	157	34%	466	100%
	Ne	267	32%	292	35%	265	32%	824	100%
Umirovljenik	Da	105	36%	92	32%	91	32%	288	100%
	Muški	144	30%	158	33%	177	37%	479	100%
Spol	Ženski	229	35%	231	35%	192	29%	652	100%
	Nakon 1977.	91	27%	119	36%	121	37%	331	100%
	1962.-1976.	96	33%	100	35%	91	32%	287	100%
	Ranije od 1947.	101	35%	102	36%	84	29%	287	100%
Dob	1947.-1961.	84	39%	68	32%	63	29%	215	100%
	Neizjašnjeni	213	31%	253	37%	227	33%	693	100%
	Desnica	75	36%	60	29%	73	35%	208	100%
Stranka	Ljevica i centar	85	39%	76	35%	59	27%	220	100%

Na temelju kontingencijske tablice prediktora i kriterija možemo vidjeti da su razlike između različitih socio-demografskih skupina u stavu o socijalnoj državi iznimno male. Najveći udio ispodprosječne podrške socijalnoj državi zabilježen je među osobama s visokim obrazovanjem, među ispitanicima koji se nisu izjasnili po pitanju vlastitih prihoda, muškarcima, pripadnicima najmlađe dobne kohorte te biračima desnice. Međutim, treba podcrtati da se u kategoriji „ispodprosječna podrška socijalnoj državi“ nalaze ispitanici s rezultatima od 3 do 11 na kompozitnom indeksu nastalom zbrajanjem odgovora na tri izvorne čestice rezultate, pri čemu je medijan te skupine ispitanika na rezultatu 10. Drugim riječima, ispodprosječna podrška socijalnoj državi je u apsolutnom smislu i dalje relativno visoka podrška socijalnoj državi, što je važan podatak koji treba uzeti u obzir pri interpretaciji rezultata analize.

Tablica 4. Ordinalna logistička regresija: stav o socijalnoj državi (kompozitna varijabla)

	B	Std. Error	95% WaldConfi dence Interval		Hypothesis Test			Exp (B)	95% WaldConfi dence Interval for Exp(B)		
			Lo wer	Upp er	WaldChi- Square	d f	Sig.		Lo wer	Upp er	
Threshold	[k=1, 00]	0,2 4	- 0,32	- 0,88	0,39	0,56	1	0,4 54	0,79	0,42	1,48

	[k=2, 00]	1,2 4	0,33	0,60	1,87	14,39	1	0,0 00	3,44	1,82	6,51
Nije nezaposlen	0,0 5	- 0,0	0,19	- 0,43	0,32	0,08	1	0,7 78	0,95	0,65	1,38
Nezaposlen	0 ^a								1,00		
Nije umirovljenik	0,3 3	- 0,3	0,21	- 0,74	0,07	2,56	1	0,1 10	0,72	0,48	1,08
Umirovljenik	0 ^a								1,00		
Ne radi u javnom sektoru	0,2 7	- 0,2	0,13	- 0,53	- 0,00	3,90	1	0,0 48	0,77	0,59	1,00
Radi u javnom sektoru	0 ^a								1,00		
Muškarac	0,3 4	- 0,3	0,12	0,11	0,58	8,31	1	0,0 04	1,41	1,12	1,78
Žena	0 ^a								1,00		
Politički neizjašnjeni	0,2 7	- 0,2	0,15	0,02	0,57	3,29	1	0,0 70	1,31	0,98	1,76
Birači desnih stranaka	0,3 0	- 0,3	0,19	0,06	0,67	2,62	1	0,1 06	1,36	0,94	1,96
Birači lijevih stranaka	0 ^a								1,00		
Neizjašnjeni (prihod)	0,2 6	- 0,2	0,23	0,20	0,72	1,25	1	0,2 63	1,30	0,82	2,06
Više od 3000 kn	0,0 7	- 0,0	0,26	0,43	0,58	0,08	1	0,7 77	1,08	0,65	1,79
2001-3000 kn	0,1 9	- 0,1	0,26	0,32	0,69	0,51	1	0,4 74	1,20	0,72	2,00
1001-2000 kn	0,0 0	- 0,0	0,24	0,47	0,47	0,00	1	0,9 96	1,00	0,63	1,60
Do 1000 kn	0 ^a								1,00		
Rođeni kasnije od 1977.	0,9 0	- 0,9	0,26	0,40	1,41	12,31	1	0,0 00	2,46	1,49	4,08
Rođeni 1962.-1976. (Rođeni ranije od 1947.)	0,6 1 0,3	- 0,6 0,3	0,25 0,22	0,13 0,07	1,09 0,77	6,11 2,63	1 1	0,0 13 0,1 05	1,84 1,42	1,13 0,93	2,99 2,16

	5									
Rođeni 1947-1961.	0 ^a	1,00								
Više obrazovanje	0,07	-								
	7	0,21	0,35	0,49	0,11	1	46	1,07	0,70	1,63
Srednje obrazovanje	0,2	-								
	2	0,18	0,57	0,13	1,56	1	11	0,80	0,57	1,13
Niže obrazovanje	0 ^a	1,00								

Model se pokazao statistički značajnim, odnosno kriterijska varijabla se može statistički značajno objasniti prediktorima ($\chi^2=38,793$, $p<.01$). Prema jednoj od mjera *goodness-of-fit* model dobro pristaje uz podatke, odnosno upućuje na zadržavanje nulte hipoteze prema kojoj model odgovara podacima (Pearson $\chi^2=947,591$, $p>.05$), međutim prema drugoj mjeri model ne pristaje dobro uz podatke i upućuje na to da treba odbaciti nultu hipotezu (Deviance $\chi^2=1095,684$, $p<.05$). Model ima iznimno nisku prediktivnu snagu (pseudo R^2 mjere: Cox & Snell $R^2=.037$, Nagelkerke $R^2=.041$, McFadden $R^2=.017$).

Kao statistički značajni prediktori stava o socijalnoj državi pokazali su se spol (muškarci u odnosu na žene), dob (rođeni kasnije od 1977. i rođeni između 1962. i 1976. u odnosu na rođene između 1947. i 1961.) te status na tržištu rada (osobe koje ne rade u javnom sektoru u odnosu na one koji rade u javnom sektoru).

Muškarci imaju 1,40 puta veću šansu (95% IP: 1,11 – 1,78) u odnosu na žene da budu u kategoriji „ispodprosječna podrška socijalnoj državi“ nego u kategorijama „prosječna podrška“ ili „iznadprosječna podrška“, te također imaju 1,40 puta veću šansu da budu u kategorijama „ispodprosječna podrška“ ili „prosječna podrška“ nego da budu u kategoriji „iznadprosječna podrška“, uz uvjet da su sve druge varijable u modelu konstantne ($p<.05$).

Rođeni kasnije od 1977. imaju 2,47 puta veću šansu (95% IP: 1,49 – 4,08) u odnosu na rođene između 1947. i 1961. da budu u kategoriji „ispodprosječna podrška socijalnoj državi“ nego u kategorijama „prosječna podrška“ ili „iznadprosječna podrška“, te također imaju 2,47 puta veću šansu da budu u kategorijama „ispodprosječna podrška“ ili „prosječna podrška“ nego da budu u kategoriji „iznadprosječna podrška“, uz uvjet da su sve druge varijable u modelu konstantne ($p<.05$).

Rođeni između 1962. i 1976. imaju 1,84 puta veću šansu (95% IP: 1,13 – 2,99) u odnosu na rođene između 1947. i 1961. da budu u kategoriji „ispodprosječna podrška socijalnoj državi“ nego u kategorijama „prosječna podrška“ ili „iznadprosječna podrška“, te također imaju 1,84 puta veću šansu da budu u kategorijama „ispodprosječna podrška“ ili „prosječna podrška“ nego da budu u kategoriji „iznadprosječna podrška“, uz uvjet da su sve druge varijable u modelu konstantne ($p < .05$).

Osobe koje ne rade u javnom sektoru imaju 0,23 puta manju šansu (95% IP: 0,59 – 0,99) u odnosu na osobe koje rade u javnom sektoru da budu u kategoriji „ispodprosječna podrška socijalnoj državi“ nego u kategorijama „prosječna podrška“ ili „iznadprosječna podrška“, te također imaju 0,23 puta manju šansu da budu u kategorijama „ispodprosječna podrška“ ili „prosječna podrška“ nego da budu u kategoriji „iznadprosječna podrška“, uz uvjet da su sve druge varijable u modelu konstantne ($p < .05$).

5.2. Stav o smanjenju nejednakosti u prihodima

Model ordinalne logističke regresije s kriterijskom varijablom u izvornom obliku (s pet kategorija) nije zadovoljio pretpostavku paralelnih šansi, odnosno pretpostavku da svi prediktori imaju jednak efekt na svim rascjepima kriterija ($p < .05$) koja je nužan uvjet interpretacije rezultata ordinalne regresije. Nastojali smo zadržali ordinalnu prirodu varijable rekodiranjem u četiri, odnosno tri kategorije, međutim pretpostavka paralelnih šansi je odbačena u oba slučaja ($p < .05$). Stoga smo dihotomizirali kriterijsku varijablu tako da rezultati „Slažem se“ i „U potpunosti se slažem“ čine jednu kategoriju, a odgovori „Uopće se ne slažem“, „Ne slažem se“ i „Niti se slažem niti se ne slažem“ drugu kategoriju te ćemo provesti binarnu logističku regresiju.

Tablica 5. Kontingencijska tablica kriterija i prediktora: stav o smanjenju nejednakosti u prihodima

		Stav o odgovornosti države za smanjenje nejednakosti u prihodima				Ukupno	
		Neslaganje		Slaganje			
		N	%	N	%	N	%
Razina obrazovanja	Visoka	40	17%	193	83%	233	100%
	Srednja	84	12%	640	88%	724	100%

	Niska	13	6%	190	94%	203	100%
	Neizjašnjeni	48	12%	340	88%	388	100%
	Do 1000 kn	4	4%	95	96%	99	100%
	1001-2000 kn	24	9%	257	91%	281	100%
	2001-3000 kn	27	15%	154	85%	181	100%
Razina prihoda	Više od 3000 kn	34	15%	189	85%	223	100%
	Ne	120	12%	915	88%	1035	100%
Nezaposlenost	Da	16	13%	112	88%	128	100%
	Ne	72	12%	546	88%	618	100%
Javni sektor	Da	56	12%	429	88%	485	100%
	Ne	103	12%	751	88%	854	100%
Umirovljenik	Da	33	11%	276	89%	309	100%
	Muški	73	15%	428	85%	501	100%
Spol	Ženski	64	10%	607	90%	671	100%
	Nakon 1977.	50	15%	293	85%	343	100%
	1962.-1976.	36	12%	261	88%	297	100%
	Ranije od 1947.	33	11%	268	89%	301	100%
Dobna kohorta	1947.-1961.	18	8%	212	92%	230	100%
	Neizjašnjeni	86	12%	645	88%	731	100%
	Desnica	29	14%	183	86%	212	100%
Stranka	Ljevica i centar	22	10%	207	90%	229	100%

Na temelju kontingencijske tablice prediktora i kriterija možemo vidjeti da je najveći udio onih koji se ne slažu s tvrdnjom da je odgovornost države da smanji razlike u prihodima između najbogatijih i najsiriromašnijih među osobama s visokom razinom obrazovanja, osobama čiji su mjesečni prihodi po članu kućanstva viši od 2000 kn, muškarcima, pripadnicima najmlađe dobne kohorte te biračima desnice. Međutim, razvidno je da su razlike između različitih socio-demografskih skupina vrlo male te da je slaganje s tvrdnjom ekstremno visoko – postotak neslaganja s tvrdnjom ne prelazi 17%.

Referentne kategorije prediktora u modelu su zadnje kategorije, a kod kriterija referentna kategorija je označena nulom (slaganje s tvrdnjom o odgovornosti države za smanjenje nejednakosti u prihodima). Rezultati regresije prikazani su u tablici broj 6.

Tablica 6. Binarna logistička regresija: stav o smanjenju nejednakosti u prihodima

Stav o odgovornosti države za smanjenje nejednakosti u prihodima								
	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	95% C.I. for EXP(B)	
							Lower	Upper
Nije nezaposlen	-0,30	0,32	0,84	1	0,361	0,74	0,39	1,40
Nije umirovljenik	-0,66	0,36	3,40	1	0,065	0,52	0,26	1,04
Ne radi u javnom sektoru	0,11	0,22	0,23	1	0,629	1,11	0,72	1,73
Muškarac	0,37	0,19	3,71	1	0,054	1,45	0,99	2,13
Politička stranka			3,96	2	0,138			
Neizjašnjeni	0,32	0,27	1,42	1	0,234	1,38	0,81	2,35
Stranke desnice	0,63	0,32	3,93	1	0,047	1,89	1,01	3,53
Razina prihoda			8,27	4	0,082			
Neizjašnjeni	0,93	0,55	2,87	1	0,091	2,54	0,86	7,44
Više od 3000 kn	1,15	0,57	4,08	1	0,043	3,17	1,03	9,69
2001-3000 kn	1,28	0,57	4,97	1	0,026	3,58	1,17	11,01
1001-2000 kn	0,60	0,57	1,12	1	0,289	1,82	0,60	5,54
Kohorta			5,61	3	0,132			
Kasnije od 1977.	1,04	0,46	5,25	1	0,022	2,84	1,16	6,93
1962.-1976.	0,85	0,44	3,65	1	0,056	2,33	0,98	5,54
Ranije od 1947.	0,54	0,38	1,97	1	0,160	1,71	0,81	3,62
Razina obrazovanja			4,73	2	0,094			
Visoka	0,79	0,40	3,96	1	0,047	2,20	1,01	4,80
Srednja	0,40	0,36	1,26	1	0,262	1,50	0,74	3,03
Constant	-3,88	0,70	30,98	1	0,000	0,02		

Model binarne logističke regresije pokazao se statistički značajnim, odnosno kriterijska varijabla se može statistički značajno objasniti prediktorima ($\chi^2=34,571$, $p<.01$). Model dobro pristaje uz podatke (Hosmer i Lemeshow Test: $\chi^2=5,355$, $p>.05$), no prediktivna snaga modela je minimalna (pseudo R^2 mjere: Cox & Snell $R^2=.031$, Nagelkerke $R^2=.061$). Nakon uključivanja prediktora (spol, dobna kohorta, razina obrazovanja, razina prihoda, preferirana politička stranka, te tri *dummy* varijable: zaposlenost u javnom sektoru, nezaposlenost, umirovljenici) točnost klasifikacije slaganja i neslaganja s tvrdnjom da bi država trebala smanjiti nejednakosti u prihodima iznosi 88,2%, odnosno ne donosi poboljšanje klasifikacije u odnosu na nul-model (88,2%). Model ima dobru specifičnost (model prepoznaje slaganje s tvrdnjom o odgovornosti države za smanjenje nejednakosti prihoda): 100%, ali nema nikakvu osjetljivost (model loše prepoznaje, odnosno ne prepoznaje neslaganje s tvrdnjom): 0%.

Kao statistički značajni prediktori stava o odgovornosti države za smanjenje nejednakosti u prihodima uz razinu rizika od 5% pokazali su se preferirana politička stranka (birači desnice u odnosu na birače ljevice i centra), razina mjesečnih prihoda po članu kućanstva (osobe s prihodima višima od 3000 kn i osobe s prihodima između 2001 i 3000 kn u odnosu na osobe s prihodima nižima od 1000 kn, dob (kohorta rođenih kasnije od 1977. u odnosu na rođene između 1947. i 1961.) te razina obrazovanja (oni s višom razinom obrazovanja u odnosu na osobe s nižom razinom obrazovanja).

Birači desnih i konzervativnih stranka imaju 1,88 puta veću šansu (95% IP: 1,01 – 3,53) u odnosu na birače stranka ljevice i centra da iskažu neslaganje s tvrdnjom o odgovornosti države za smanjenje nejednakosti u prihodima ($p < .05$), ako su sve ostale varijable u modelu konstantne.

Osobe čiji mjesečni prihod po članu kućanstva iznosi više od 3000 kn imaju 3,17 puta veću šansu (95% IP: 1,03 – 9,69) u odnosu na osobe čiji mjesečni prihod po članu kućanstva iznosi manje od 1000 kn da iskažu neslaganje s tvrdnjom o odgovornosti države za smanjenje nejednakosti u prihodima ($p < .05$), ako su sve ostale varijable u modelu konstantne.

Osobe čiji mjesečni prihod po članu kućanstva iznosi između 2001 i 3000 kn imaju 3,58 puta veću šansu (95% IP: 1,16 – 11,00) u odnosu na osobe čiji mjesečni prihod po članu kućanstva iznosi manje od 1000 kn da iskažu neslaganje s tvrdnjom o odgovornosti države za smanjenje nejednakosti u prihodima ($p < .05$), ako su sve ostale varijable u modelu konstantne.

Osobe rođene kasnije od 1977. imaju 2,84 puta veću šansu (95% IP: 1,16 – 6,93) u odnosu na rođene između 1947. i 1961. da iskažu neslaganje s tvrdnjom o odgovornosti države za smanjenje nejednakosti u prihodima ($p < .05$), ako su sve ostale varijable u modelu konstantne.

Osobe s višom razinom obrazovanja imaju 2,20 puta veću šansu (95% IP: 1,01 – 4,80) u odnosu na osobe s nižom razinom obrazovanja da iskažu neslaganje s tvrdnjom o odgovornosti države za smanjenje nejednakosti u prihodima ($p < .05$), ako su sve ostale varijable u modelu konstantne.

4.3. Binarna logistička regresija: stav o životnom standardu nezaposlenih

Kao i u prethodnom slučaju, provedba ordinalne logističke regresije nije bila moguća jer je pretpostavka paralelnih šansi odbačena, što nije promijenilo ni rekodiranje kriterijske varijable u četiri, odnosno tri kategorije ($p < .05$). Stoga smo i ovu varijablu dihotomizirali tako da rezultati „Slažem se“ i „U potpunosti se slažem“ čine jednu kategoriju, a odgovori „Uopće se ne slažem“, „Ne slažem se“ i „Niti se slažem niti se ne slažem“ drugu kategoriju te ćemo provesti binarnu logističku regresiju.

Tablica 7. Kontingencijska tablica kriterija i prediktora: stav o nezaposlenima

		Stav o odgovornosti države za životni standard nezaposlenih				Ukupno	
		Neslaganje		Slaganje			
		N	%	N	%	N	%
Razina obrazovanja	Visoka	59	26%	172	74%	231	100%
	Srednja	160	22%	556	78%	716	100%
	Niska	32	16%	174	84%	206	100%
	Neizjašnjeni	90	23%	296	77%	386	100%
	Do 1000 kn	9	9%	89	91%	98	100%
Razina prihoda	1001-2000 kn	52	19%	228	81%	280	100%
	2001-3000 kn	46	25%	135	75%	181	100%
	Više od 3000 kn	59	27%	160	73%	219	100%
	Ne	238	23%	789	77%	1027	100%
	Da	16	13%	112	88%	128	100%
Javni sektor	Ne	130	21%	486	79%	616	100%
	Da	116	24%	365	76%	481	100%
Umirovljenik	Ne	193	23%	658	77%	851	100%
	Da	60	20%	243	80%	303	100%
Spol	Muški	123	25%	375	75%	498	100%
	Ženski	133	20%	533	80%	666	100%
Dobna kohorta	Nakon 1977.	93	27%	251	73%	344	100%
	1962.-1976.	61	21%	234	79%	295	100%
	Ranije od 1947.	64	21%	235	79%	299	100%
	1947.-1961.	38	17%	187	83%	225	100%
	Neizjašnjeni	150	21%	575	79%	725	100%
Stranka	Desnica	52	25%	159	75%	211	100%
	Ljevica i centar	54	24%	174	76%	228	100%

Na temelju kontingencijske tablice prediktora i kriterija možemo vidjeti da je najveći udio onih koji se ne slažu s tvrdnjom da je odgovornost države da osigura pristojan životni standard za nezaposlene među osobama s visokom razinom obrazovanja, osobama čiji su mjesečni prihodi po članu kućanstva viši od 2000 kn te pripadnicima najmlađe dobne kohorte. Međutim, razlike između različitih socio-demografskih skupina vrlo su male te se u svim skupinama oko četvrtine ispitanika ne slaže s tvrdnjom (postotak neslaganja s tvrdnjom ne prelazi 27%).

Referentne kategorije prediktora u modelu su zadnje kategorije, a referentna kategorija kriterija je slaganje s tvrdnjom da bi država trebala nezaposlenima osigurati pristojan životni standard. Rezultati regresije prikazani su u tablici broj 8.

Tablica 8. Binarna logistička regresija: stav o nezaposlenima

Stav o odgovornosti države za životni standard nezaposlenih								
	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	95% C.I.for EXP(B)	
							Lower	Upper
Nije nezaposlen	0,64	0,30	4,56	1	0,033	1,89	1,05	3,40
Nije umirovljenik	-0,13	0,27	0,22	1	0,637	0,88	0,52	1,50
Ne radi u javnom sektoru	-0,31	0,17	3,16	1	0,075	0,73	0,52	1,03
Muškarac	0,20	0,15	1,66	1	0,197	1,22	0,90	1,64
Politička stranka			3,63	2	0,162			
Neizjašnjeni	-0,19	0,19	1,01	1	0,314	0,82	0,56	1,20
Stranke desnice	0,17	0,24	0,52	1	0,470	1,19	0,75	1,89
Razina prihoda			7,16	4	0,127			
Neizjašnjeni	0,77	0,38	3,96	1	0,047	2,15	1,01	4,57
Više od 3000 kn	0,81	0,40	4,01	1	0,045	2,25	1,02	4,97
2001-3000 kn	0,98	0,41	5,86	1	0,015	2,67	1,21	5,92
1001-2000 kn	0,56	0,39	2,02	1	0,155	1,75	0,81	3,78
Kohorta			8,38	3	0,039			
Kasnije od 1977.	0,94	0,34	7,48	1	0,006	2,56	1,30	5,02
1962.-1976.	0,58	0,33	3,06	1	0,080	1,79	0,93	3,45
Ranije od 1947.	0,47	0,29	2,64	1	0,104	1,60	0,91	2,81
Razina brazovanja			0,06	2	0,972			
Visoka	0,04	0,28	0,02	1	0,888	1,04	0,60	1,81
Srednja	-0,01	0,24	0,00	1	0,980	0,99	0,62	1,60
Constant	-2,86	0,51	31,68	1	0,000	0,06		

Model binarne logističke regresije pokazao se statistički značajnim, odnosno kriterijska varijabla se može statistički značajno objasniti prediktorima ($\chi^2=36,483$, $p<.01$). Model dobro pristaje uz podatke (Hosmer i Lemeshow Test: $\chi^2=7,755$, $p>.05$), no prediktivna snaga modela je minimalna (pseudo R^2 mjere: Cox & Snell $R^2=.033$, Nagelkerke $R^2=.051$). Nakon uključivanja prediktora (spol, dobna kohorta, razina obrazovanja, razina prihoda, preferirana politička stranka, te tri *dummy* varijable: zaposlenost u javnom sektoru, nezaposlenost, umirovljenici) točnost klasifikacije slaganja i neslaganja s tvrdnjom da bi država trebala osigurati pristojan životni standard za nezaposlene iznosi 77,9%, odnosno ne donosi poboljšanje klasifikacije u odnosu na nul-model (77,9%). Model ima dobru specifičnost (model prepoznaje slaganje s tvrdnjom o odgovornosti države za pristojan životni standard nezaposlenih): 100%, ali nema nikakvu osjetljivost (model loše prepoznaje, odnosno ne prepoznaje neslaganje s tvrdnjom): 0%.

Kao statistički značajni prediktori stava o odgovornosti države za osiguranje pristojnog životnog standarda za nezaposlene uz razinu rizika od 5% pokazali su se status na tržištu rada (oni koji nisu nezaposleni u odnosu na nezaposlene), razina prihoda (neizjašnjeni po pitanju prihoda, osobe s prihodima višima od 3000kn i osobe s prihodima između 2001 i 3000kn u odnosu na osobe s prihodima do 1000 kn) te dob (rođeni 1977. ili kasnije u odnosu na osobe rođene između 1947. i 1961.).

Oni koji nisu nezaposleni imaju 1,89 puta veću šansu (95% IP: 1,05 – 3,40) u odnosu na nezaposlene da iskažu neslaganje s tvrdnjom o odgovornosti države za osiguranje pristojnog životnog standarda za nezaposlene ($p<.05$), uz uvjet da su sve druge varijable u modelu konstantne.

Osobe koje se nisu izjasnile po pitanju svojih mjesečnih prihoda po članu kućanstva imaju 2,15 puta veću šansu (95% IP: 1,01 – 4,57) u odnosu na osobe s prihodima do 1000 kn da iskažu neslaganje s tvrdnjom o odgovornosti države za osiguranje pristojnog životnog standarda za nezaposlene ($p<.05$), uz uvjet da su sve druge varijable u modelu konstantne.

Osobe čiji mjesečni prihodi po članu kućanstva iznose više od 3000 kn imaju 2,25 puta veću šansu (95% IP: 1,01 – 4,97) u odnosu na osobe s prihodima do 1000 kn da iskažu neslaganje s tvrdnjom o odgovornosti države za osiguranje pristojnog životnog standarda za nezaposlene ($p<.05$), uz uvjet da su sve druge varijable u modelu konstantne.

Osobe čiji mjesečni prihodi po članu kućanstva iznose između 2001 i 3000 kn imaju 2,67 puta veću šansu (95% IP: 1,20 – 5,92) u odnosu na osobe s prihodima do 1000 kn da iskažu neslaganje s tvrdnjom o odgovornosti države za osiguranje pristojnog životnog standarda za nezaposlene ($p < .05$), uz uvjet da su sve druge varijable u modelu konstantne.

Rođeni kasnije od 1977. imaju 2,56 puta veću šansu (95% IP: 1,30 – 5,01) u odnosu na kohortu rođenih između 1947. i 1961. da iskažu neslaganje s tvrdnjom o odgovornosti države za osiguranje pristojnog životnog standarda za nezaposlene ($p < .05$), uz uvjet da su sve druge varijable u modelu konstantne.

4.4.Ordinalna logistička regresija: stav o izdacima za siromašne

Proveli smo ordinalnu logističku regresiju s kriterijskom varijablom u izvornom obliku (s pet kategorija), no morali smo odbaciti pretpostavku paralelnih šansi ($p < .05$). Stoga smo rekodirali kriterijsku varijablu u tri kategorije, tako da rezultat „U potpunosti se slažem“ čini jednu kategoriju (visoko slaganje s tvrdnjom), odgovor „Slažem se“ drugu (srednje slaganje), a odgovori „Uopće se ne slažem“, „Ne slažem se“ i „Niti se slažem niti se ne slažem“ treću kategoriju (nisko slaganje). S tako rekodiranom kriterijskom varijablom model je zadovoljio test paralelnih linija u SPSS-u, odnosno pretpostavku paralelnih šansi, što dozvoljava daljnju interpretaciju ($\chi^2 = 15,097$, $p > .05$). Provedena je ordinalna logistička regresija uz model kumulativnih šansi uz logit link funkciju.

Tablica 9. Kontingencijska tablica prediktora i kriterija: stav o izdacima za siromašne

		Stav o odgovornosti države za izdatke za siromašne						Ukupno	
		Visoko slaganje		Srednje slaganje		Nisko slaganje		N	%
		N	%	N	%	N	%		
Razina obrazovanja	Visoka	74	33%	91	40%	62	27%	227	100%
	Srednja	240	34%	289	41%	177	25%	706	100%
	Niska	74	37%	79	40%	46	23%	199	100%
	Neizjašnjeni	98	26%	166	45%	106	29%	370	100%
Razina prihoda	Do 1000 kn	35	37%	36	38%	24	25%	95	100%

	1001-2000 kn	112	40%	105	38%	63	23%	280	100%
	2001-3000 kn	64	36%	69	39%	46	26%	179	100%
	Više od 3000 kn	81	37%	85	39%	52	24%	218	100%
Nezaposlenost	Ne	343	34%	406	40%	256	25%	1005	100%
	Da	43	34%	53	41%	32	25%	128	100%
Javni sektor	Ne	222	37%	241	40%	141	23%	604	100%
	Da	149	32%	191	40%	132	28%	472	100%
Umirovljenik	Ne	289	34%	345	41%	208	25%	842	100%
	Da	96	33%	114	39%	80	28%	290	100%
Spol	Muški	153	31%	200	41%	137	28%	490	100%
	Ženski	237	36%	261	40%	154	24%	652	100%
Dob	Nakon 1977.	114	34%	142	42%	81	24%	337	100%
	1962.-1976.	93	32%	123	42%	75	26%	291	100%
	Ranije od 1947.	99	33%	125	42%	72	24%	296	100%
	1947.-1961.	83	38%	71	33%	63	29%	217	100%
Stranka	Neizjašnjeni	223	31%	288	41%	197	28%	708	100%
	Desnica	76	36%	80	38%	54	26%	210	100%
	Ljevica i centar	91	41%	93	42%	40	18%	224	100%

Na temelju kontingencijske tablice prediktora i kriterija možemo vidjeti da je najveći udio niskog slaganja s tvrdnjom zabilježen među osobama s visokim obrazovanjem, među ispitanicima koji se nisu izjasnili po pitanju vlastitih prihoda, među zaposlenicima javnog sektora, umirovljenicima, muškarcima, pripadnicima dobne kohorte rođenih između 1947. i 1961. te ispitanicima koji se nisu izjasnili po pitanju preferirane političke stranke. Zanimljivo je da su najviši postoci neslaganja zabilježeni među zaposlenicima javnog sektora i umirovljenika, kao i dobne kohorte rođenih između 1947. i 1961., što ne govori u prilog našim početnim hipotezama o tome kako će upravo te skupine biti sklone višoj podršci socijalnoj državi. Međutim, u apsolutnom smislu postoci neslaganja u svim skupinama su niski te su razlike između različitih socio-demografskih skupina vrlo male - otprilike tri četvrtine ispitanika u svim skupinama slaže se s tvrdnjom (postotak neslaganja ne prelazi 29%).

Referentne kategorije prediktora i kriterija u modelu su zadnje kategorije. Rezultati ordinalne regresije prikazani su u tablici broj 10.

Tablica 10. Ordinalna logistička regresija: stav o izdacima za siromašne

	B	Std. Error	95% WaldConfiden ce Interval		Hypothesis Test			Exp(B)	95% WaldConfiden ce Interval for Exp(B)		
				Lower r	Upper r	Wal d	d f	Sig.		Lower r	Upper r
Threshold	k=1	0,34	0,32	-0,98	0,29	1,14	1	0,285	0,71	0,38	1,33
	k=2	1,43	0,33	0,79	2,07	19,33	1	0,000	4,19	2,21	7,94
Nije nezaposlen		0,06	0,19	-0,43	0,32	0,08	1	0,772	0,95	0,65	1,38
Nezaposlen		0a							1,00		
Nije umirovljenik		0,40	0,21	-0,81	0,00	3,80	1	0,051	0,67	0,45	1,00
Umirovljenik		0a							1,00		
Ne radi u javnom sektoru		0,20	0,13	-0,46	0,06	2,19	1	0,139	0,82	0,63	1,07
Radi u javnom sektoru		0a							1,00		
Muškarac		0,30	0,12	0,06	0,53	6,25	1	0,012	1,34	1,07	1,69
Žena		0a							1,00		
Politički neizjašnjeni		0,44	0,15	0,14	0,73	8,34	1	0,004	1,55	1,15	2,08
Birači desnih stranaka		0,28	0,19	-0,09	0,65	2,14	1	0,143	1,32	0,91	1,91
Birači lijevih stranaka		0a							1,00		
Neizjašnjeni (prihod)		0,23	0,23	-0,23	0,69	0,99	1	0,319	1,26	0,80	2,00
Više od 3000 kn		0,12	0,26	-0,63	0,38	0,23	1	0,633	0,88	0,53	1,47
2001-3000 kn		0,00	0,26	-0,51	0,50	0,00	1	0,986	1,00	0,60	1,65
1001-2000 kn		0,17	0,24	-0,64	0,29	0,54	1	0,462	0,84	0,53	1,34
Do 1000 kn		0a							1,00		
Rođeni kasnije od 1977.		0,35	0,26	-0,15	0,85	1,89	1	0,170	1,42	0,86	2,35
Rođeni 1962.-1976.		0,4	0,25	-0,01	0,96	3,70	1	0,05	1,61	0,99	2,60

	7						4			
(Rođeni ranije od 1947.)	0,25						0,25			
	5	0,21	-0,18	0,67	1,31	1	3	1,28	0,84	1,95
Rođeni 1947-1961.	0a							1,00		
<hr/>										
Više obrazovanje	0,09	0,21	-0,33	0,51	0,18	1	9	1,10	0,72	1,66
Srednje obrazovanje	0,02	0,18	-0,32	0,36	0,01	1	8	1,02	0,72	1,44
Niže obrazovanje	0a							1,00		

Model se pokazao statistički značajnim, odnosno kriterijska varijabla se može statistički značajno objasniti prediktorima ($\chi^2=34,838$, $p<.05$). Prema jednoj od mjera *goodness-of-fit* model dobro pristaje uz podatke, odnosno upućuje na zadržavanje nulte hipoteze prema kojoj model odgovara podacima (Pearson $\chi^2=956,631$, $p>.05$), međutim prema drugoj mjeri model ne pristaje dobro uz podatke i upućuje na to da treba odbaciti nultu hipotezu (Deviance $\chi^2=1089,387$, $p=.000$). Model ima iznimno nisku prediktivnu snagu (pseudo R^2 mjere: Cox & Snell $R^2=.032$, Nagelkerke $R^2=.037$, McFadden $R^2=.015$).

Kao statistički značajni prediktori stava o odgovornosti države za izdatke za siromašne pokazali su se spol (muškarci u odnosu na žene) i politička stranka (neizjašnjeni u odnosu na birače stranaka ljevice i centra).

Muškarci imaju 1,34 puta veću šansu (95% IP: 1,07 – 1,69) u odnosu na žene da budu u kategoriji „nisko slaganje“ nego u kategorijama „srednje slaganje“ ili „visoko slaganje“, te također imaju 1,34 puta veću šansu da budu u kategorijama „nisko slaganje“ ili „srednje slaganje“ nego da budu u kategoriji „visoko slaganje“, uz uvjet da su sve druge varijable u modelu konstantne ($p<.05$).

Politički neizjašnjeni imaju 1,55 puta veću šansu (95% IP: 1,15 – 2,08) u odnosu na birače ljevice i centra da budu u kategoriji „nisko slaganje“ nego u kategorijama „srednje slaganje“ ili „visoko slaganje“, te također imaju 1,55 puta veću šansu da budu u kategorijama „nisko slaganje“ ili „srednje slaganje“ nego da budu u kategoriji „visoko slaganje“, uz uvjet da su sve druge varijable u modelu konstantne ($p<.05$).

6. Rasprava

Rezultati regresijske analize provedene na kompozitnoj kriterijskoj varijabli „stav o socijalnoj državi“ potvrđuju neke od postavljenih hipoteza: kao statistički značajni prediktori stava o socijalnoj državi ispostavili su se spol, dob i sektor zaposlenja. Uz uvjet da su ostale varijable u modelu konstantne, muškarci imaju veću šansu iskazivanja niže podrške socijalnoj državi u odnosu na žene. U skladu s teorijom racionalnog izbora, očekivali smo da će muškarci iskazati nižu podršku socijalnoj državi od žena zbog toga što su žene ovisnije o uslugama socijalne države (poput porodiljskog dopusta, skrbi o djeci, zaštite zaposlenja te pristupa zdravstvenoj skrbi) u odnosu na muškarce.

Uz uvjet da su ostale varijable u modelu konstantne, osobe rođene 1977. ili kasnije, kao i osobe rođene između 1962. i 1976. u odnosu na osobe rođene između 1947. i 1961. imaju veću šansu iskazivanja niže podrške socijalnoj državi. Ovaj je nalaz u skladu s postavljenom hipotezom da će pripadnici najmlađe kohorte (rođeni 1977. i kasnije) imati veću šansu iskazati nižu podršku socijalnoj državi od kohorti koje su svoje formativne godine proživjele u razdoblju socijalizma. Očekivanja od socijalne države, kako je objašnjeno u teorijskom uvodu, nastaju pod utjecajem trendova na makro-razini – globalnoj, nacionalnoj te razini pojedinih režima blagostanja. Stoga je logično da će kohorta koja je formativne godine provela u periodu rastućeg pritiska spram liberalizacije i smanjenja socijalnih izdataka te usvojila novi set vrijednosti imati niža očekivanja od socijalne države u usporedbi s kohortom koja je formativne godine provela u socijalističkom razdoblju obilježenog izdašnim financiranjem usluga socijalne države. Alternativna interpretacija razlike u stavu o socijalnoj državi među kohortama jest ona koja se oslanja na teoriju racionalnog izbora, prema kojoj je za očekivati da mlađe osobe iskažu nižu podršku socijalnoj državi zbog toga što su u odnosu na starije osobe manje ovisne o uslugama socijalne države.

Međutim, ostale hipoteze izvedene iz teorije racionalnog izbora moramo odbaciti: uz uvjet da su ostale varijable u modelu konstantne, nema statistički značajne razlike u stavu o socijalnoj državi između nezaposlenih i onih koji nisu nezaposleni, kao ni između umirovljenika i osoba koje nisu u mirovini. Odnos između osoba koje nisu zaposlene u javnom sektoru i onih koje jesu slijedi obrnutu logiku od pretpostavljene: uz uvjet da su ostale varijable uključene u model konstantne, osobe koje ne rade u javnom sektoru imaju manju šansu da iskažu nižu podršku socijalnoj državi u odnosu na osobe koje rade u javnom sektoru.

Teorija racionalnog izbora pretpostavlja da će osobe koje nisu zaposlene u javnom sektoru, odnosno osobe čija radna mjesta ne ovise izravno o postojanju i opsegu socijalne države biti sklone nižoj podršci socijalnoj državi od onih koji su zaposleni u javnom sektoru. Stoga smo ponovili analizu s obrnuto kodiranim prediktorom „sektor zaposlenja“ koji se nije ispostavio statistički značajnim. Dakle, možemo zaključiti da, suprotno postavljenoj hipotezi, na stav o socijalnoj državi u Hrvatskoj ne utječe sektor zaposlenja kao ni status na tržištu rada.

Također, razina obrazovanja i razina prihoda nisu se pokazale kao statistički značajni prediktori podrške socijalnoj državi. Drugim riječima, analiza pokazuje da među osobama različitog klasnog statusa u Hrvatskoj ne postoji sukob po pitanju stava o socijalnoj državi (uz uvjet da su ostale varijable uključene u model konstantne). Prema ovom nalazu Hrvatska se ne uklapa u rezultate velike većine istraživanja u drugim državama u kojima se klasne razlike konzistentno pokazuju kao najjači prediktor stavova o socijalnoj državi. Objašnjenje bi se moglo nalaziti u velikom broju neizjašnjenih ispitanika po pitanju mjesečnih prihoda po članu kućanstva. Moguće je da kategoriju neizjašnjenih čine istodobno osobe s vrlo visokim i vrlo niskim mjesečnim prihodima, što bi moglo objasniti izostanak veće i statistički značajne razlike u stavovima o socijalnoj državi između pripadnika različitih socio-ekonomskih skupina. Međutim, moguće je da bi rezultat bio isti i kada taj problem ne bi bio prisutan, odnosno da bi se ispostavilo da nema statistički značajne razlike u stavu o socijalnoj državi između pripadnika nižih i viših socio-ekonomskih slojeva u Hrvatskoj. Tada bismo mogli zaključiti da pripadnici viših socio-ekonomskih slojeva u Hrvatskoj, suprotno očekivanju teorije racionalnog izbora, izdvajanje za usluge socijalne države kroz porezni sustav ne doživljavaju oprečno vlastitom interesu. Kada bismo mogli donijeti takav zaključak s adekvatnim empirijskim uporištem, tada bismo se u interpretaciji morali pozvati na ranije predstavljenu tezu o masovnom društvu prema kojoj u post-komunističkim društvima postojeći društveni rascjepi nisu artikulirani na razini političkih stavova zbog povijesnog nasljeđa iz perioda komunizma, anti-komunističke ideologije i politika post-komunističkih vlada.

Hipoteza o tome da neće biti razlike u stavu o socijalnoj državi između birača stranaka lijevice i desnice u stavu o socijalnoj državi je potvrđena. Ovaj se rezultat uklapa u obrazac zabilježen u istraživanjima stavova o socijalnoj državi u post-komunističkim zemljama u kojima je veza između političkih stavova i stranačke pripadnosti slaba ili nepostojeća, za razliku od zemalja bez komunističke prošlosti. Kako je navedeno u teorijskom uvodu, nominalno lijeve političke stranke u post-komunističkim državama izgubile su konzistentnu

ideologiju i vezu sa svojom glasačkom bazom, zbog čega birači pojmove ljevice i desnice ne vezuju uz socio-ekonomsku dimenziju, već prvenstveno uz ideološko-kulturnu. Ovaj je nalaz vezan uz nalaz o nepostojanju klasnog rascjepa u stavovima o socijalnoj državi koji također ukazuje na to da postojeći društveni rascjepi nisu politički artikulirani na razini stavova, pri čemu je priroda post-komunističkih stranačkih sustava jedan od ključnih uzroka takvog stanja (Dolenec, 2013).

Također je važno napomenuti da je, unatoč statističkoj značajnosti ukupnog regresijskog modela i pojedinih prediktora, ukupna prediktivna snaga modela iznimno niska. Drugim riječima, predviđanje stava hrvatskih građana o socijalnoj državi samo na temelju ovih prediktora nije preporučljivo, što upućuje na to da postoje drugi faktori koji mogu bolje objasniti varijaciju u stavovima o socijalnoj državi od onih uključenih u naš model.

Ključno je napomenuti da se u kategoriji „ispodprosječna podrška socijalnoj državi“ nalaze ispitanici s rezultatima od 3 do 11 na kompozitnom indeksu nastalom zbrajanjem odgovora na tri izvorne čestice rezultate, pri čemu je medijan te skupine ispitanika na rezultatu 10. Dakle, ispodprosječna podrška socijalnoj državi je u apsolutnom smislu i dalje relativno visoka podrška socijalnoj državi. Stoga navedene nalaze nije ispravno tumačiti kao sklonost određenih skupina (muškaraca i mlađih osoba) niskoj podršci socijalnoj državi, već kao sklonost tih skupina ispodprosječnoj, no i dalje visokoj podršci socijalnoj državi u apsolutnom smislu.

U regresijskim analizama provedenima na zasebnim česticama kao statistički značajni pokazali su se neki prediktori koji se nisu pokazali značajnima u modelu s kompozitnom varijablom kao kriterijem. To ne iznenađuje s obzirom na ranije raspravljen „problem zavisne varijable“ na koji upućuje Mads Meier Jaeger, zbog kojega istraživanja koja koriste različite zavisne varijable kao indikatore stava o socijalnoj državi često dobivaju različite rezultate. Obično je podrška programima socijalne države namijenjenima specifičnim skupinama poput nezaposlenih i siromašnih niža od podrške programima univerzalnog karaktera zbog toga što je određene ciljne skupine moguće vidjeti kao odgovorne za vlastiti nepovoljni društveni položaj (nezaposleni, siromašni). Podaci na kojima smo proveli analizu ukazuju na sličan obrazac u slučaju Hrvatske: postotak slaganja s tvrdnjom o odgovornosti države za smanjenje nejednakosti u prihodima viši je od slaganja s ostale dvije tvrdnje koje uvode nezaposlene i siromašne kao ciljne skupine socijalne države.

U slučaju stava o odgovornosti države za smanjenje razlike u prihodima između najbogatijih i najsiromašnijih kao statistički značajni prediktori ispostavili su se razina prihoda, politička stranka, dob i obrazovanje. Dakle, iako se u slučaju stava o socijalnoj državi pokazalo suprotno, po pitanju stava o redistribuciji prihoda ipak postoji klasni rascjep: uz uvjet da su ostale varijable u modelu konstantne, osobe s višom razinom obrazovanja i osobe s višim prihodima po članu kućanstva imaju veću šansu da izraze neslaganje s tvrdnjom od osoba s nižom razinom obrazovanja, odnosno osoba s vrlo niskim prihodima po članu kućanstva. Ovaj je nalaz u skladu s teorijom racionalnog izbora koja pretpostavlja da je podrška socijalnoj državi u interesu osobama nižeg klasnog statusa koje su glavni klijenti socijalne države, dok osobe višeg klasnog statusa koje ne ovise o državi u tolikoj mjeri preraspodjelu prihoda vide kao oprečnu vlastitom interesu. Također, uz uvjet da su ostale varijable u modelu konstantne, birači desnih i konzervativnih stranaka imaju nešto veću šansu da izraze neslaganje s tvrdnjom u odnosu na birače stranaka ljevice i centra. Taj bi rezultat mogao ukazivati na to da ipak postoji i socio-ekonomska dimenzija razlikovanja između birača lijevih i desnih stranaka.

Dob se pokazala statistički značajnim prediktorom kao i u prethodnom modelu: uz uvjet da su ostale varijable u modelu konstantne, rođeni kasnije od 1977. imaju veću šansu da izraze neslaganje s tvrdnjom u odnosu na referentnu kategoriju rođenih između 1947. i 1961., što objašnjavamo na isti način kao i u prethodnom modelu.

Kao i u prethodnom modelu, treba naglasiti da kategorija „neslaganje s tvrdnjom“ objedinjuje one koji se nimalo ne slažu, one koji se ne slažu te one koji se niti ne slažu niti slažu s originalnom tvrdnjom, pri čemu je u posljednjoj skupini najveći broj ispitanika. Stoga je sklonost neslaganju s ovom tvrdnjom točnije interpretirati kao sklonost nižem slaganju ili neutralnom stavu.

Ukupna prediktivna snaga modela iznimno je niska, što znači da nije uputno predviđati stav hrvatskih građana o odgovornosti države za smanjenje nejednakosti u prihodima samo na temelju prediktora koji se nalaze u našem modelu. Drugim riječima, niska prediktivna snaga modela ukazuje na to da postoje drugi faktori koji mogu bolje objasniti varijaciju u stavovima o smanjenju nejednakosti u prihodima od onih uključenih u naš model.

U slučaju stava o odgovornosti države za osiguranje pristojnog životnog standarda za nezaposlene, kao statistički značajni prediktori ispostavili su se status na tržištu rada (osobe koje nisu nezaposlene u odnosu na nezaposlene), razina prihoda te dob.

Uz uvjet da su ostale varijable u modelu konstantne, osobe koje nisu nezaposlene imaju veću šansu izraziti neslaganje s tvrdnjom od nezaposlenih osoba. Ovaj nalaz potvrđuje pretpostavku teorije racionalnog izbora prema kojoj su osobe s više društvenih resursa manje sklone nižoj podršci socijalnoj državi zbog toga što u odnosu na „tranzicijske gubitnike“ poput nezaposlenih u puno manjoj mjeri ovise o pomoći države, a sudjeluju u njezinom financiranju kroz oporezivanje. Stoga u slučaju čestice koja mjeri stav upravo o životnom standardu za nezaposlene, ovakav nalaz ne iznenađuje. Iako je prethodni model ukazivao na suprotan zaključak, ipak postoji različito poimanje koristi među osobama različitog statusa na tržištu rada, odnosno između tranzicijskih gubitnika (u koje se svakako ubraja velik broj nezaposlenih u Hrvatskoj) i tranzicijskih pobjednika.

Uz uvjet da su ostale varijable u modelu konstantne, osobe s višim prihodima po članu kućanstva imaju veću šansu da izraze neslaganje s tvrdnjom od osoba s vrlo niskim prihodima po članu kućanstva. Ovaj je nalaz u skladu s teorijom racionalnog izbora te upućuje na postojanje klasnog rascjepa u političkim stavovima, suprotno teoriji masovnog društva. Zanimljiv nalaz predstavlja i to da osobe koje se nisu izjasnile po pitanju prihoda u vlastitom kućanstvu, uz uvjet da su ostale varijable u modelu konstantne, imaju veću šansu da izraze neslaganje s tvrdnjom od osoba s vrlo niskim prihodima po članu kućanstva. Ovaj bi nalaz mogao ukazivati na to da većinu neizjašnjenih po pitanju prihoda čine osobe s vrlo visokim prihodima, kojima prema teoriji racionalnog izbora izdaci za siromašne nisu u interesu jer sudjeluju u njihovom financiranju putem oporezivanja, a sami od njih nemaju koristi.

Uz uvjet da su ostale varijable u modelu konstantne, pripadnici najmlađe kohorte imaju veću šansu da izraze neslaganje s tvrdnjom od pripadnika referentne kohorte koja je formativne godine provela u „zlatnom periodu“ socijalizma, što tumačimo na isti način kao i u prethodna dva modela.

Kao i u prethodnom modelu, treba naglasiti da kategorija „neslaganje s tvrdnjom“ objedinjuje one koji se nimalo ne slažu, one koji se ne slažu te one koji se niti ne slažu niti slažu s originalnom tvrdnjom, pri čemu je u posljednjoj skupini najveći broj ispitanika. Stoga je sklonost neslaganju s ovom tvrdnjom točnije interpretirati kao sklonost nižem slaganju ili neutralnom stavu spram državne odgovornosti za životni standard nezaposlenih.

Ukupna prediktivna snaga modela iznimno je niska, što znači da nije uputno predviđati stav hrvatskih građana o odgovornosti države za osiguranje pristojnog životnog standarda za nezaposlene samo na temelju prediktora koji se nalaze u našem modelu. Drugim riječima, niska prediktivna snaga modela ukazuje na to da postoje drugi faktori koji mogu bolje objasniti varijaciju u stavovima o odgovornosti države za nezaposlene od onih uključenih u naš model.

U slučaju stava o izdacima za siromašne, kao statistički značajni prediktori ispostavili su se spol i preferirana politička stranka.

Uz uvjet da su ostale varijable u modelu konstantne, muškarci imaju veću šansu u odnosu na žene da iskažu niže slaganje s tvrdnjom da bi država trebala financirati izdatke za povlastice za siromašne. Kao i u slučaju ukupnog stava o socijalnog državi, odnosno modela s kompozitnom kriterijskom varijablom, možemo objasniti ovaj nalaz kao rezultat toga što su žene u većoj mjeri ovisne o uslugama socijalne države od muškaraca. Međutim, u slučaju stava o izdacima za siromašne tu vezu ne bi bilo logično tumačiti putem teorije racionalnog izbora jer tvrdnja ne mjeri stav o nekom aspektu socijalne države od koje žene imaju izravno više koristi od muškaraca. No moguće objašnjenje se nalazi u hipotezi da je solidarnost s drugim društvenim skupinama koje ovise o državnom pomoći raširenija među ženama nego među muškarcima, zbog toga što su žene u većoj mjeri i same ovisne o uslugama socijalne države poput skrbi o djeci, porodijskog dopusta, zaštite zaposlenja te pristupa zdravstvenoj skrbi.

Posebno zanimljiv rezultat predstavlja činjenica da osobe koje se nisu izjasnile po pitanju preferirane političke stranke, uz uvjet da su ostale varijable u modelu konstantne, imaju veću šansu u odnosu na birače stranaka ljevice i centra da iskažu niže slaganje s tvrdnjom da bi država trebala financirati izdatke za povlastice za siromašne. Ovaj nalaz mogao bi se objasniti tako da se među neizjašnjenima nalaze osobe konzervativne/desne političke orijentacije za koje je logično da osobni društveni položaj doživljavaju isključivo kao rezultat osobnog truda, zbog čega se protive izdacima za siromašne.

Važno je istaknuti da kategorija „nisko slaganje s tvrdnjom“ objedinjuje one koji se nimalo ne slažu, one koji se ne slažu te one koji se niti ne slažu niti slažu s originalnom tvrdnjom, pri čemu je u posljednjoj skupini najveći broj ispitanika. Stoga je sklonost neslaganju s ovom tvrdnjom točnije interpretirati kao sklonost nižem slaganju ili neutralnom stavu.

Kao i u ostalim modelima, ukupna prediktivna snaga ovog modela iznimno je niska, što znači da nije uputno predviđati stav hrvatskih građana o odgovornosti države za izdatke za siromašne samo na temelju prediktora koji se nalaze u našem modelu. Drugim riječima, niska prediktivna snaga ovog modela ukazuje na to da postoje drugi faktori koji mogu bolje objasniti varijaciju u stavovima o odgovornosti države za siromašne od onih uključenih u naš model.

U ukupnom stavu o socijalnoj državi hrvatski se građani razlikuju samo prema dobi i spolu u očekivanom smjeru, dok iz ostala tri regresijska modela možemo zaključiti da postoje razlike u stavovima prema klasnom položaju i političkom opredjeljenju ispitanika. Metodološki gledano, rezultati istraživanja potvrđuju nalaze drugih istraživanja o tome da su varijable koje se koriste kao aproksimacija stava o socijalnoj državi međusobno previše različite da bi se na smislen način spajale u latentne konstrukte ili kompozitne varijable. Stav o smanjenju nejednakosti u prihodima te stav o nezaposlenima pokazali su najveću moć diskriminacije između odgovora različitih socio-demografskih kategorija ispitanika. Svaki od provedenih modela obilježen je iznimno niskom prediktivnim snagom, što upućuje na to da izvan naših modela postoje drugi faktori koji bi mogli bolje objasniti varijaciju o stavovima o socijalnoj državi među hrvatskim građanima. Budući da su u model uključene sve uobičajene varijable za istraživanje stavova o socijalnoj državi na mikro-razini, smatramo da bi se ključni eksplanatorni faktori mogli nalaziti na makro-razini, a ne na razini individualnih karakteristika ispitanika.

Ograničenja istraživanja nalaze se prvenstveno u samim podacima na kojima je ono provedeno - kako je navedeno u publikaciji Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu „*IDIZ-ovi ISSP VIDICI br.1*“ (2012), jedna od osnovnih karakteristika cjelokupnog istraživačkog programa ISSP jest ekonomičnost pristupa, odnosno nemogućnost uključivanja većeg broja pitanja što sužava predmet mjerenja i ograničava generalizacije o predmetu istraživanja. U modulu čije podatke smo koristili bili smo ograničeni na samo tri čestice kojima se mjeri stav o nezaposlenima, siromašnima i smanjenju nejednakosti u prihodima, što ne iscrpljuje značenje termina „socijalna država“ te je moguće da bi druge čestice o drugim aspektima socijalne države donijele drugačije rezultate. Osim ograničenog broja čestica, ograničenje istraživanja jest i zastarjelost podataka koje smo bili primorani koristiti jer su najrecentniji dostupni (ponavljanje modula o nejednakostima predviđeno je za 2019. godinu, a ponavljanje modula „*Role of Government*“ koji također sadrži pitanja o stavovima o socijalnoj

državi je zakazano za 2016., no podaci su obično dostupni znatno kasnije od godine provođenja anketnog upitnika).

Također, Goerres i Prinzen (2011) temeljem kvalitativnog istraživanja stavova o socijalnoj državi među Nijemcima upozoravaju na brojne probleme prisutne u instrumentima uvriježenima u međunarodnim anketnim istraživanjima stavova o socijalnoj državi, posebice onima koji se koriste u sklopu programa ISSP. Autori pokazuju da ovi instrumenti podcjenjuju inkonzistentnost stavova o socijalnoj državi, nesigurnost velikog broja ljudi u pogledu vlastitog stava o socijalnoj državi te ambivalentnosti odnosno istovremeno pozitivnih i negativnih reakcija na predmet procjene. Možda najvažniji nalaz predstavlja činjenica da značenje tvrdnji za ispitanike varira u tolikoj mjeri da je generalizacija o stavovima o socijalnoj državi temeljena na takvim instrumentima vrlo upitna.

7. Zaključak

Rad je pokazao da modeli s različitim kriterijskim varijablama daju različite rezultate, što govori u prilog tezi citiranog sociologa Madsa M. Jaegera prema kojemu je neusklađenost po pitanju zavisne varijable ključan problem istraživanja stavova o socijalnoj državi. Ukoliko promatramo stav o socijalnoj državi kao kompozitnu varijablu sastavljenju od čestica iz ISSP-ovog upitnika, građani Hrvatske razlikuju se samo prema dobi i spolu u stavu o socijalnoj državi, odnosno muškarci i pripadnici najmlađe dobne kohorte imaju veću šansu iskazivanja niže podrške socijalnoj državi u odnosu na referentne skupine. No analize pojedinačnih čestica pokazale su da među građanima Hrvatske postoji i klasni rascjep kakav bilježi velika većina istraživanja u drugim državama – osobe višeg klasnog statusa te osobe koje nisu nezaposlene imaju veću šansu iskazivanja niže podrške socijalnoj državi u odnosu na referentne skupine. Također, dio rezultata govori u prilog očekivanju da između birača desnog i lijevog političkog uvjerenja neće biti razlike u stavu o socijalnoj državi, dok analiza stava o državnoj odgovornosti za životni standard nezaposlenih pokazuje da razlika između lijevo i desno orijentiranih hrvatskih građana ipak postoji. Dobna kohorta se u tri od četiri provedena modela pokazala kao statistički značajan prediktor, ukazujući na razliku u političkom svjetonazoru između onih koji su rođeni 1977. ili kasnije te generacija odgojenih u razdoblju socijalizma. Također, rad je došao do zanimljivog nalaza koji nije bio među ciljevima istraživanja, a to je da su osobe koje se nisu izjasnile po pitanju prihoda u vlastitom kućanstvu, kao i osobe koje se nisu izjasnile u pogledu preferirane političke stranke, sklonije nižoj podršci socijalnoj državi u odnosu na osobe s niskim prihodima te birače stranaka ljevice i centra. Ti bi nalazi mogli biti indikacija da se među neizjašnjenim ispitanicima po pitanju prihoda i političkog opredjeljenja nalaze osobe konzervativnih političkih uvjerenja te osobe s vrlo visokim prihodima.

Smatramo da je rad ostvario cilj ispitivanja razlika u stavovima o socijalnoj državi među pojedinim socio-demografskim skupinama, u mjeri u kojoj su to dostupni podaci dopuštali. Budući da je tema stavova o socijalnoj državi, kao i općenito socio-ekonomske dimenzije političkih stavova u dosadašnjim društvenim istraživanjima u Hrvatskoj vrlo slabo ili gotovo nikako zastupljena, smatramo da je rad ostvario i novi znanstveni doprinos u području ispitivanja političkih stavova u Hrvatskoj.

Međutim, ranije predstavljeni rezultati istraživanja na makro-razini ukazuju na to da je nasljeđe komunizma ostavilo traga na podršci socijalnoj državi među stanovništvom post-

komunističkih zemalja. Utjecaj nasljeđa komunizma nije moguće empirijski dokazati na uzorku ispitanika jedne države te bi se stoga zanimljiviji uvidi u stavove o socijalnoj državi u Hrvatskoj mogli dobiti komparativnim istraživanjima, odnosno istraživanjima koja bi u obzir uzela pripadnost Hrvatske post-komunističkom režimu blagostanja. Također, longitudinalna istraživanja ove teme, koja će uskoro biti omogućena ponavljanjem ISSP-ovog modula o nejednakostima, donijela bi neke uvide u prirodu stavova o socijalnoj državi među građanima Hrvatske koji su bili izvan mogućnosti istraživanja provedenog u sklopu ovog rada.

8. Literatura

- Adascalitei, D. (2012) Welfare State Development in Central and Eastern Europe: A State of the Art Literature Review. *Studies of Transition States and Societies*, 4 (2), 59 – 70.
- Aidukaite, J. (2010) Welfare Reforms in Central and Eastern Europe: A New Type of Welfare Regime? *Ekonomika*, 89 (4): 7 – 24.
- Andress, H., Heien, T. (2001) Four worlds of welfare state attitudes? A comparison of Germany, Norway, and the United States. *European Sociological Review*, 17, 337 - 356.
- Arts, W., Gelissen, J. (2001) Welfare states, solidarity and justice principles: Does the type really matter? *Acta Sociologica*, 44(4), 283 - 299.
- Babić, Z. (2008) Redistribucijski učinci socijalnih transfera u Republici Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 15 (2), 151 – 170.
- Bagić, D. (2003) Društveni rascjepi i stranačke preferencije na izborima za Hrvatski sabor 2003. godine. *Politička misao: časopis za politologiju*, 44 (4), 93 – 115.
- Bean, C., Papadakis, E. (1998) A comparison of mass attitudes towards the welfare state in different institutional regimes, 1985-1990. *International Journal of Public Opinion Research*, 10, 211 - 236.
- Blekesaune, M., Quadagno, J. (2003) Public attitudes toward welfare state policies a comparative analysis of 24 nations. *European Sociological Review*, 19 (5), 415 - 427.
- Brooks, C., Manza, J. (2011) *Why Welfare States Persist: The Importance of Public Opinion in Democracies*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Busemeyer, M. R., Goerres A., Weschle, S. (2003) Attitudes towards redistributive spending in an era of demographic ageing: the rival pressures from age and income in 14 OECD countries. *Journal of European Social Policy* 19 (3), 195 – 212.
- Cerami, A., Stubbs, P. (2011) *Post-communist Welfare Capitalisms: Bringing Institutions and Political Agency Back In*. Zagreb: Ekonomski institut.
- Cerami, A., Vanhuysse, P. (2009) *Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Clayton, R., Pontusson, J. (1998) Welfare-State Retrenchment Revisited: Entitlement Cuts, Public Sector Restructuring, and Inegalitarian Trends in Advanced Capitalist Societies. *World Politics*, 51 (1), 76 – 98.
- Deacon, B. (1993) Developments in East European social policy. U: Jones, C. (Ur.) *New Perspectives on the Welfare State in Europe*. London: Routledge.
- Deacon, B. (2000). Eastern European welfare states: the impact of the politics of globalization. *Journal of European Social Policy*, 10 (2), 146-161.

- Delhey, J. (1998) Inequality and attitudes: post-communism, western capitalism and beyond. Rad predstavljen na radnoj grupi *Social Change in an Enlarging Europe: Welfare Development, Structural Changes and Theoretical Approaches*, Budapest Institute for Advanced Study, Budimpešta: 15. – 16. svibnja.
- Dolenec, D. (2013) The Absent Socioeconomic Cleavage in Croatia: a Failure of Representative Democracy?. *Politička misao: časopis za politologiju*, 49 (5), 69 – 88.
- Ebbinghaus, B. (2012) *Comparing Welfare State Regimes: Are Typologies an Ideal or Realistic Strategy?*, rad predstavljen na ESPAnet Conference, Edinburgh, 6. - 8. rujna.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Evans, G. (1996) Class Inequality and the Formation of Political Interests in Eastern Europe. *European Journal of Sociology* 38(2): 207 – 234.
- Fajth, G. (1999) Social Security in a Rapidly Changing Environment: The Case of the Post-Communist Transformation. *Social Policy and Administration*, 33 (4), 416 – 436.
- Fenger, H. J. M. (2007) Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, 3(2).
- Ferrera, M. (1996) The ‘Southern model’ of welfare in social Europe. *Journal of European Social Policy*, 6(1), 17 - 37.
- Ferge, Z. (1992) Social policy regimes and social structure hypotheses about the prospect of social policy in Central and Eastern Europe. U: Ferge, Z., Kolberg, J. E. (ur.). *Social Policy in a Changing Europe*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Goerres, A., Prinzen K. (2011) Can We Improve the Measurement of Attitudes Towards the Welfare State? A Constructive Critique of Survey Instruments with Evidence from Focus Groups. *Social Indicators Research* 78 (2), 515 - 534.
- Haggard, S., Kaufman, R. R. (2008) The Legacy of the Socialist Welfare State, 1990–2005. U: Haggard, S., Kaufman, R. R. (ur.). *Development, Democracy, and Welfare States: Latin America, East Asia, and Eastern Europe*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hall, P. A. (2015) Political Sources of Social Solidarity. Rad predstavljen na *International Conference of Europeanists*, Paris, July 8-10. srpnja.
- Inglot, T. (2008) *Welfare States in East Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Institut za društvena istraživanja u Zagrebu (2012) „IDIZ-ovi ISSP VIDICI br.1“, URL: http://www.idi.hr/wp-content/uploads/2014/03/IDIZ-ovi_ISSP_Vidici.pdf (2.4.2017.)
- Iversen, T., Soskice, D. (2001) An asset theory of social policy preferences. *American Political Science Review*, 95 (4), 875 – 893.

ISSP Research Group (2012): International Social Survey Programme: *Social Inequality IV* - ISSP 2009. GESIS Data Archive, Cologne. ZA5400 Data file Version 3.0.0, doi: 10.4232/1.11506.

Jaeger, M. M. (2005) Welfare Regimes and Attitudes Towards Redistribution: The Regime Hypothesis Revisited. *European Sociological Review* 22(2), 157 - 170.

Jaeger, M. M. (2011) Welfare Attitudes and Social Expenditure: Do Regimes Shape Public Opinion?. *Social Indicators Research* 101 (3), 323 – 340.

Kerovec, N. (2003) (Ne)jednakost žena na tržištu rada. *Revija za socijalnu politiku*, 10 (3), 263 – 282.

Kuitto, Kati (2016) *Post-Communist Welfare States in European Context: Patterns of Welfare Policies in Central and Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Larsen, C. A. (2007) The Institutional Logic of Welfare Attitudes: How Welfare Regimes Influence Public Support. *Comparative Political Studies*, 41 (2), 145 – 168.

Lendvai, N. (2009) Variety of Post-communist welfare: Europeanisation and emerging welfare regimes in the New EU Member States, rad predstavljen na *Annual Meeting of the Research Committee 19 of the International Sociological Association*, Montreal, 20. - 22. kolovoza.

Lipsmeyer, C., Nordstrom, T. (2003) East versus West: comparing political attitudes and welfare preferences across European societies, *Journal of European Public Policy*, 10 (3), 339 – 364.

Maldini, P. (2006) Demokratizacija i vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu. *Analiza Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju*, 2(1), 81 – 103.

Matković, T. (2008) Tko što radi? Dob i rod kao odrednice položaja na tržištu rada u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 15 (3), 479 – 502.

Mason, D. (1993) *Attitudes Towards the Market and the State in Post-Communist Europe*. Washington: The National Council for Soviet and East European Research.

McAllister, I. White, S. (2007) Political parties and democratic consolidation in post-communist societies. *Party Politics*, 13 (2), 197 – 216.

Myant, M., Drahoukoupil, J. (2010) *Transition economies: Political economy in Russia, Eastern Europe, and Central Asia*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.

Örkény, A., Székely, M. (2000) Views on social inequality and the role of the state: Post-transformation trends in Eastern and Central Europe. *Social Justice Research*, 13, 199 -218.

Pop-Eleches, G., Tucker, J. (2017) *Communism's Shadow: Historical Legacies and Contemporary Political Attitudes*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Puljiz, V., Bežovan, G., Matković, T., Šućur, Z., Zrinščak, S. (2008) *Socijalna politika Hrvatske*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Rose, R., Makkai, T. (1995) Consensus or dissensus about welfare in post-communist societies? *European Journal of Political Research*, 28 (29), 203 – 224.

Staerklé, C., Likki, T., Scheidegger, R. (2010) U: Svallfors, S. (Ur.) *Contested Welfare States: Welfare Attitudes in Europe and Beyond*. San Francisco: Stanford University Press.

Svallfors, S., Kulin, J., Schnabel, A. (2010) Age, Class, and Attitudes Toward Government Responsibilities. U: Svallfors, S. (Ur.) *Contested Welfare States: Welfare Attitudes in Europe and Beyond*, San Francisco: Stanford University Press.

Svallfors, S. (2010) Welfare States and Welfare Attitudes. U: Svallfors, S. (Ur.) *Contested Welfare States: Welfare Attitudes in Europe and Beyond*, San Francisco: Stanford University Press.

Svallfors, S. (1997) Worlds of welfare and attitudes to redistribution: A comparison of eight western nations. *European Sociological Review*, 13, 283 – 304.

Šram, Z. (2008) Ideologijska strukturiranost socijalno-ekonomskih orijentacija. *Revija za socijalnu politiku*, 15 (2), 209 – 223.

Toth, I. G. (2008) The Demand for Redistribution: A Test on Hungarian Dana. *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review*, 44 (6), 1063 – 1087.

Vučković-Juroš, T. (2005) Cohort and Welfare Regime Differences in Attitudes on State: Multilevel Analysis of 29 Countries. *Revija za socijalnu politiku*, 19 (2), 131 – 153.

Wegener, B., Lippl, B., Christoph, B. (2000) Justice ideologies, perceptions of reward justice, and transformation: East and West Germany in comparison. U: Mason, D., Kluegel, J. R. (Ur.), *Marketing democracy: Changing opinion about inequality and politics in East Central Europe*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Zagorski, K. (1999) Egalitarianism, perception of conflicts and support for transformation in Poland. U: Svallfors, S., Taylor-Gooby, P. (Ur.) *The End of the Welfare State? Responses to State Retrenchment*. New York: Routledge.

9. Sažetak

U radu se istražuju prediktori stavova o socijalnoj državi među građanima Hrvatske. Koristeći podatke ISSP-ovog modula “*Društvena nejednakost IV*” iz 2009. godine, rad ispituje utjecaj klasnog statusa, položaja na tržištu rada, spola, dobne kohorte i političkog opredjeljenja na stavove o socijalnoj državi. Analiziraju se zasebne čestice iz ISSP-ovog upitnika, kao i kompozitna varijabla nastala zbrajanjem rezultata na izvornim česticama. U modelu koji koristi kompozitnu kriterijsku varijablu samo muškarci i pripadnici najmlađe dobne kohorte imaju statistički značajno veću šansu iskazivanja niže podrške socijalnoj državi, što govori u prilog tezi teorije masovnog društva da post-komunistička društva nemaju razvijenu artikulaciju društvenih sukoba na razini političkih stavova. Međutim, ostali modeli govore u prilog teoriji racionalnog izbora jer pokazuju da osobe višeg klasnog statusa, osobe koje nisu nezaposlene, osobe desne političke orijentacije te osobe koje su se odbile izjasniti po pitanju vlastitih prihoda i političkog opredjeljenja imaju veću šansu iskazivanja niže podrške pojedinim aspektima socijalne države. Nalazi ovog istraživanja ukazuju na to da modeli koji koriste različite zavisne varijable kao aproksimaciju stava o socijalnoj državi daju različite rezultate. Unatoč pronađenim razlikama među ispitanicima, ukupna razina podrške u svim socio-demografskim skupinama hrvatskih građana vrlo je visoka, što bi trebao biti predmet daljnjih istraživanja ove teme na komparativnoj razini.

Ključne riječi: *stavovi o socijalnoj državi, teorija racionalnog izbora, teorija masovnog društva, post-komunistički režim blagostanja*

The paper examines predictors of welfare attitudes among Croatian citizens. Using the ISSP 2009 module “*Social inequality IV*” data, the paper examines the impact of class position, position on the labor market, gender, birth cohort and political orientation on individual welfare attitudes. Separate items from the ISSP questionnaire as well as the composite variable derived by summing the results on the original items are analyzed. In the model that uses the composite dependent variable, only men and members of the youngest cohorts have a statistically significantly higher chance of showing lower welfare state support, arguing in favor of the theory of mass society that post-communist societies have not developed articulation of social conflicts at the level of political attitudes.

However, other models support the rational choice theory, as they show that people of higher class status, persons who are not unemployed, voters of right-wing parties, and those who have refrained from declaring their own income and political orientation have a greater chance of expressing lower welfare state support. The findings of this paper suggest that models that use different dependent variables as an approximation of welfare attitudes produce different results. Despite the differences found among respondents, the overall level of support in all socio-demographic groups of Croatian citizens is very high, which should be the subject of further research at a comparative level.

Key words: *Welfare attitudes, post-communist welfare regime, rational choice theory, theory of mass society, post-communist welfare regime*